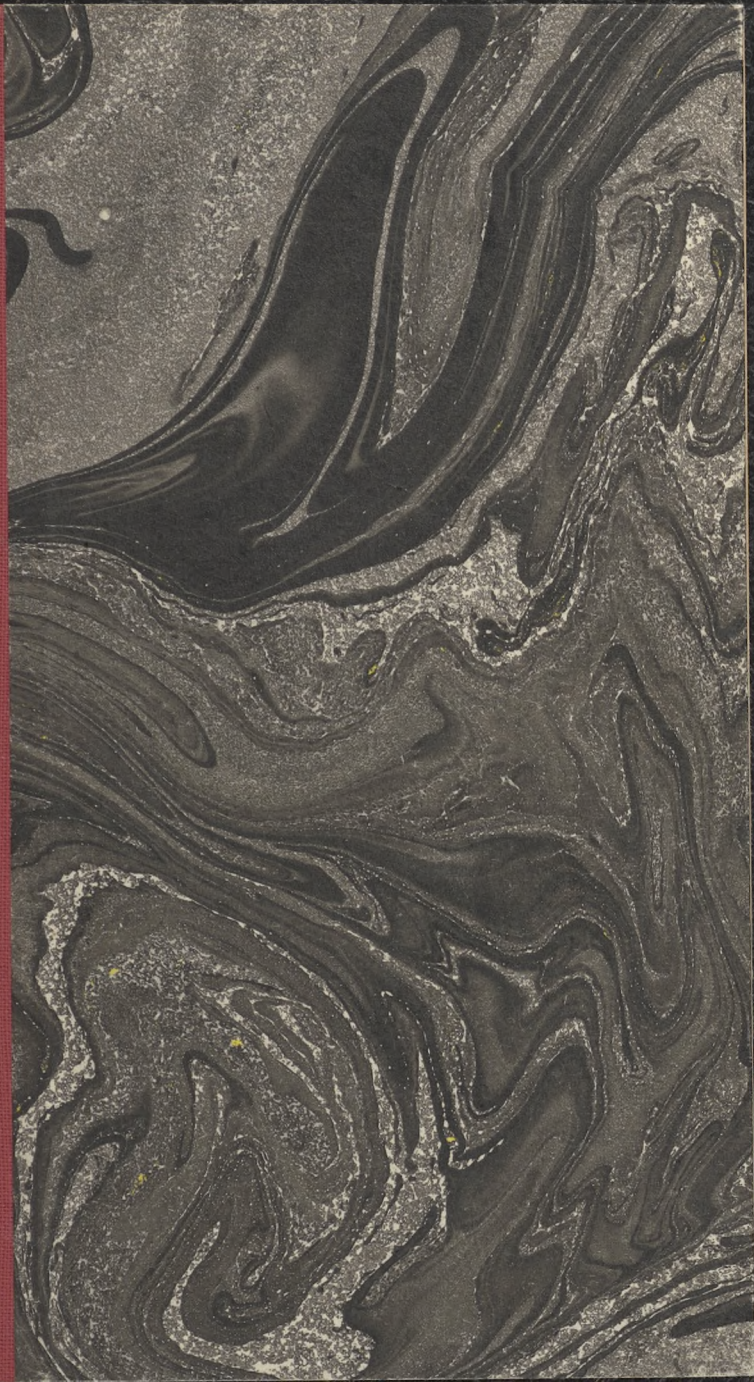
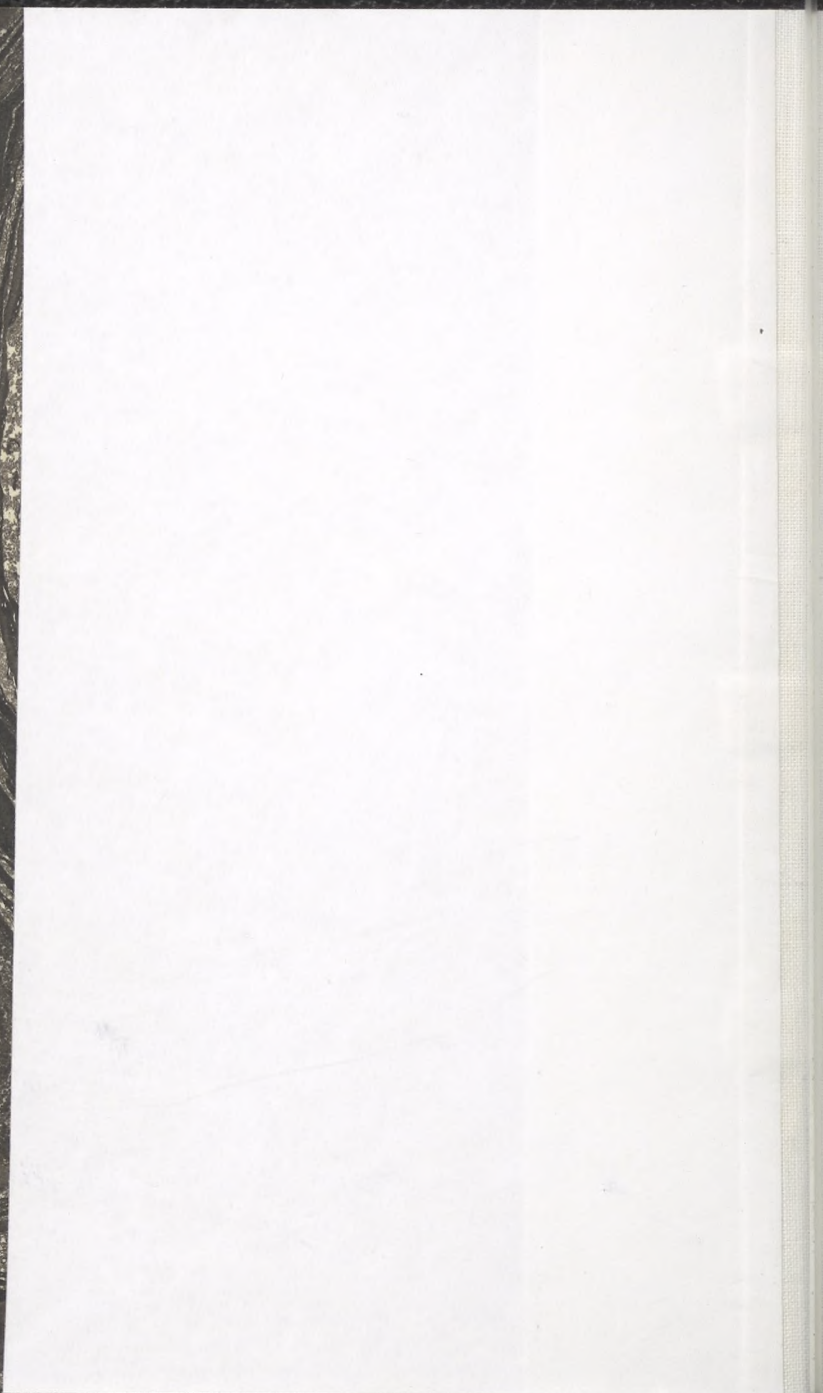
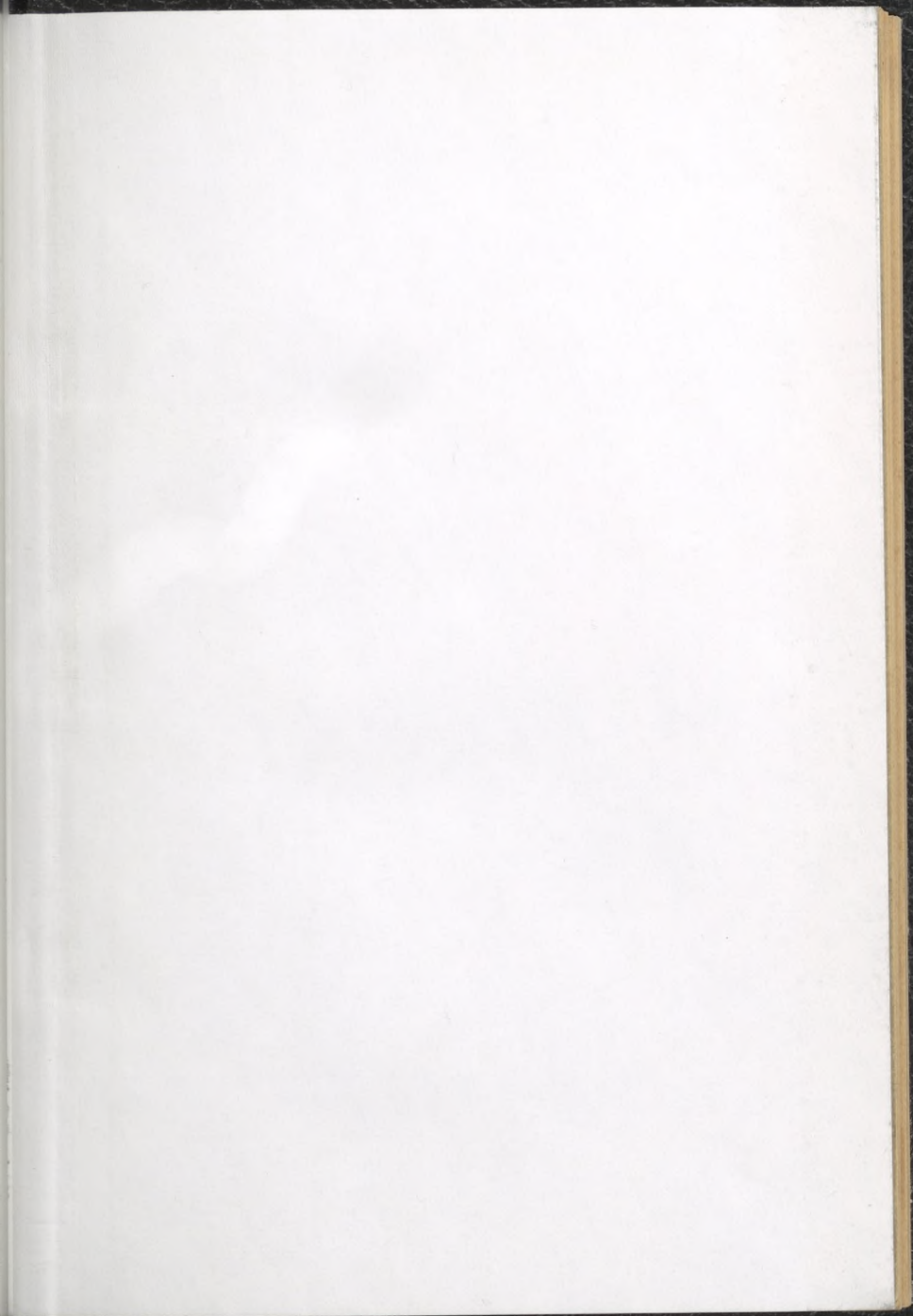
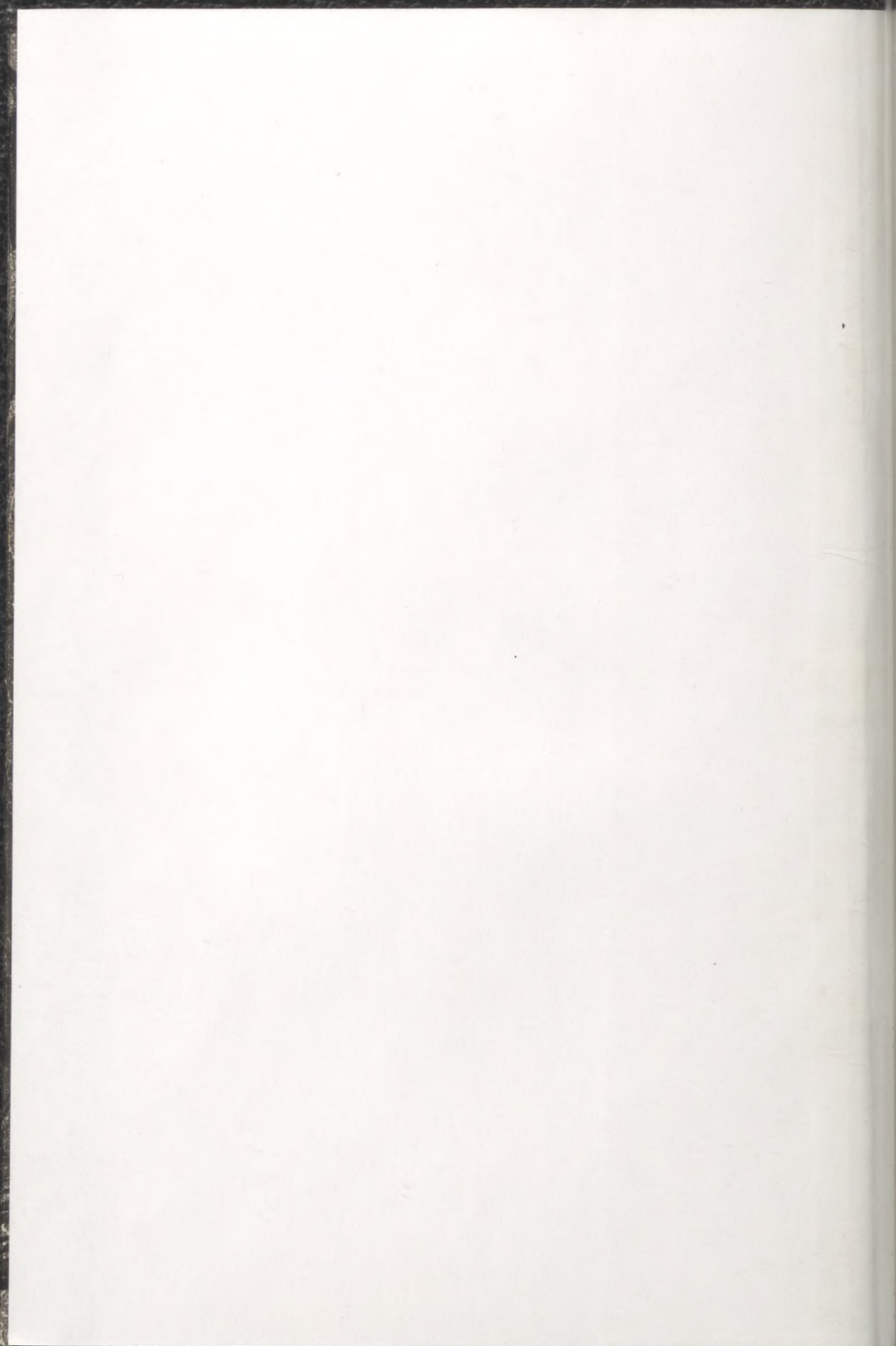

1579375

I 1. 579. 375

ВИДАВНИЦТВО ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“.

БОГДАН ЛЕПКИЙ.

ПРО ШЕВЧЕНКІВ „КОБЗАР“.

В сотні роковини уродин Поета.

Ч. 373.

Ціна 40 сот.

ТОВАРИСТВО „ПРОСЬВІТА“ у ЛЬВОВІ
приступило в 1904 р. до видаваня
„РУСЬКОЇ ПИСЬМЕННОСТІ“

під редакцією проф. Юліяна Романчука.

Доси вийшло дваццять томів:

- I. часть (1. том) обнимає твори: Котляревського, Артемовського-Гулана і Гребінки (другий наклад).
- II. часть в двох томах (2. і 3.) обнимає твори: Григорія Квітки-Основ'яненка (другий наклад).
- III. часть (4 і 5. том) обнимає твори: Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича і Антона Могильницького (в 2 т.) (другий наклад).
- IV. часть (6. том) обнимає твори: Амврозия Метлинського і Николи Костомарова (друкує ся).
- V. часть (7. і 8.) обнимає твори Тараса Шевченка в двох томах (третий наклад).
- VI. часть Твори Пантелеймона Куліша в шістьох томах.
- VII. часть (1. том): Твори Леоніда Глібова, Ксенофонта Климовича і Володимира Шашкевича.
- VIII. часть (1. том) Твори Олекси Стороженка.
- IX. часть: Твори Степана Руданського в трох томах.
- XII. часть (3 томи): Твори Ізидора Воробкевича, доси вийшов перший і другий том, 3. том в друку.

Всі томи коштують в звичайній оправі по 1'60 К, в гарній оправі 2 К. На поштову пересилку одної книжки треба долучити 35 сот.

Висилає ся лиш за попередним присланєм грошей або за поштовою посліплатою.

Дістати мож в Канцелярії Товариства „Просьвіта“ у Львові, Ринок ч. 10.

ІЛЮСТРОВАНІЙ
КАТАЛЬОГ

видавництв
ТОВАРИСТВА „ПРОСЬВІТА“

вिसилає

КАНЦЕЛЯРІЯ ТОВАРИСТВА „ПРОСЬВІТА“ у Львові, Ринок ч. 10

на жаданє кождому

даром і оплачено.

ВИДАВНИЦТВО ТОВАРИСТВА „ПРОСЬВІТА“.

БОГДАН ЛЕПКИЙ.

ПРО ШЕВЧЕНКІВ „КОБЗАР“.

В сотні роковини уродин Поета

видало

ТОВАРИСТВО „ПРОСЬВІТА“ У ЛЬВОВІ.

ЛЬВІВ, 1914.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

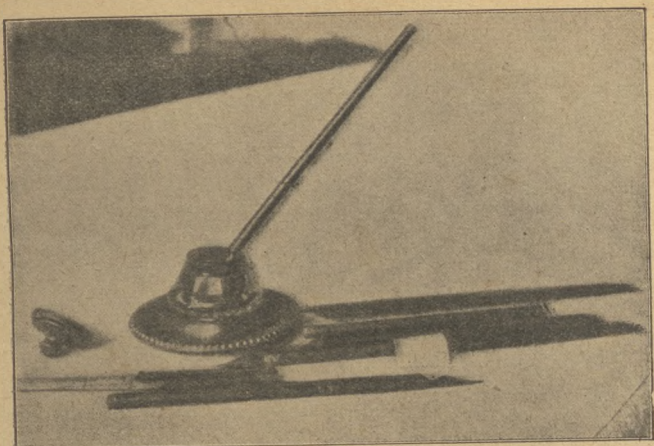

Тарас Шевченко.

2001 -к 932/59

Шевченкові прибори до писаня.

Діждали ми великого сьвята. Ціла Україна від Кавказу до Карпат справляє отсе небувалий празник, сотні роковини уродин свого найбільшого поета, Тараса Шевченка. Девятого марця 1914 р. минуло сто літ від хвилі, як в селі Моринцях, звенигородського повіту, київської губернії, в бідній, хлопській хаті уродив ся той, що для свого народу зробив більше ніж неоден пребогатий пан, славний войовник, великий мудрець, більше ніж неоден князь-володар.

Так, Тарас Шевченко, тая бідна дитина крепака Григорія і крепачки Катерини Бойківної, став для нас не тільки мудрцем, войовником, князем і богатирем в одній особі, він зробив ся нашим народним апостолом, борцем за волю і мучеником за українську справу.

Покажіть мені пана, котрийби своїм дітям лишив такий богатий спадок, як він у своїх творах. Таже

там скарби невичерпані краси, чутя, любови і віри в нашу будучність, скарби, котрих нам злодій не вкраде, огонь не спалить, ані повінь не забере з водою, скарби, котрими будуть збогачувати ся наші діти і внуки, аж з народу злидарів стануть богатириями. Покажіть мені вожда, котрийби відбув такі далекі походи, як він, котрийби таку довгу війну з царством тьми провадив як він, котрийби з нічого таку армію утворив, як він! Таж то лицарів Тарасових, котрі кожної хвилі на його приказ готові піти в огонь, не тисячі а міліони. А пам'ятайте, що вславив ся він найбільшою побідою, бо побідив нашу власну бездушність, наше отупіне, нашу мовчаливу згоду з неволею.

Покажіть мені мудрця, котрийби свій народ так багато навчив, як Шевченко навчив Українців. Він сказав нам, яких батьків ми діти, де наша слава, в чім наша будучність, якою дорогою іти нам до лучшої долі, він научив нас, щоб нікому не поклоняти ся на землі крім правди, і нічого не бажати більше, як волі. Він сказав нам то велике слово, що „в своїй хаті своя правда і сила і воля!“

Покажіть мені такого володаря, що володівби над міліонами душ так мирно, неподільно і довго, як Тарас над українським народом. Бог вість як довго він над ним володітиме, так довго, поки правда не стане брехнею, любов ненавистію, а краса огидою, поки люди не переменять ся в звірів...

Тай не тільки те — він наш народний апостол, бо як колись апостоли Христові, не лякаючи ся страшних кар жостоких цїсарів римських, голосили слова істини, так він, не зважаючи на злість царів московських голосив слово правди: що людей не вільно запрягати в тяжкі, чужі ярма, що пани не сьміють

жити потом і трудом хлопів, що чоловік не повинен кривди чинити свому ближньому і що оден народ не повинен знущати ся над другим, відбираючи йому волю і державну окремішність. Він боров ся весь вік за тії прості а великі думки, як борець невгнутий і непобідимий, котрий, хоть упав на боєвищи, знесилений надмірними трудами і великою перевагою ворогів, та мимо того побідить колись найбільшою побідою, бо побідою з поза гробу. За нього бють ся тепер його думки-ідеї, а се армія, котра не боїть ся ні мечів затроєних, ані куль смертоносних.

За свої ідеї Тарас Шевченко потерпів страшні муки, десять літ і кілька місяців перебув у неволи, далеко на чужині, тяжко скучаючи за вітчиною, наукою, людьми. Йому не вільно було ні писати, ані малювати, над ним знущали ся тупоумні салдати і як тїнь волочив ся сторож, котрий його не опускав, ані на хвилю. Тут стратив він своє кріпке здоровле, тут вбито в його душі не одну чудову пісню-поему і не одно велике слово невимовлене застрягло в горлі, бо уста затулив поетови тяжкий, московський кулак. Сьміло сказати можна — він потерпів мученицьку смерть за нашу народню справу.

Ось якого то великого чоловіка ювілей сьвяткує тепер Україна, згадуючи з втіхою та пошаною, як то сто літ тому він узрів сьвітло Боже — як 9. марця 1814 року народив ся Тарас Шевченко.

Товариство „Просьвіта“ у Львові, одно з перших товариств, що поклато собі за ціль ширити Тарасові ідеї, а перше всього просьвітити найменшого брата, бо через просьвіту нині шлях провадить до волі, щиро радуєть ся нинішною великою хвилею та низько кла-

няєть ся перед духом нашого духового провідника,
нашого батька Тараса Шевченка.

Благословенна най буде година,
І тая хата і село,
Що Україні принесла
З великих Найбільшого Сина!

В пятьдесятлітні роковини Тарасової смерти ви-
дали ми були книжочку про жите і смерть того
найбільшого сина нашої Матери України. Нині хочемо
дати огляд Його поезий, бо в Своїх поезиях роз-
сипав Він всі тії скарби, про які була мова, всі тії не-
виповіджені чари, всі тії зерна нашої невмирущої сили.
Розгорніть же поважно і побожно тую сьвяту книгу
Тарасового „Кобзаря“ та разом з нами перевертайте
його золоті листки.

Коли саме почав Тарас Шевченко писати свої безсмертні вірші, того нині ніхто не годен сказати. Сам він пише в своїй автобіографії (т. є в описі свого життя), що українська сувора муза, довго бокувала від нього, аж коли прочуте волі вернуло його душі чистоту дитячих літ, пережитих під убогою батьківською стріхою, вона приголубила його на чужині... Виходилоби, що почав Тарас писати вірші що йно тоді, як його земляки та опікуни стали заходити ся, щоб йому добути волю.

Діяло ся се протягом 1837 року, бо весною 1838 наш незабутний Тарас був уже чоловіком свобідним. „З перших моїх спроб, написаних в літнім саді, надрукована тільки Причинна“ — каже дальше поет, а з того знова виходить, що Шевченко почав творити в петербурьськїм Літнім саді, куди забігав, відрисовувати мармурові статуї.

Можливо, що пересиджуючи ту, літними місячними ночами, згадував українські вишневі сади і хати, що скривають ся між деревами, мов діти на забаві, і зелені луги і великі, оком не зміряні степи. А за спомином хат, лугів, гаїв та степів приходили згадки про рідних людей, про сестер та братів, закутих у кайдани, про всі їх кривди та муки. А прецінь колись було інакше! Колись мали ми своє козацтво, гетьманів, волю. І в душі поета родили ся такі почування, котрі

тільки віршом можна вивісти... Почав писати... Може й не думав, яку ціну матимуть ті його щирі твори, тому й не переховав їх і з тих перших спроб остала ся тільки „Причинна“.

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До-долу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.

В таку пору блукає над водою дівчина. Ворожка щось її починила, щоб менше скучала за коханим козаком,

„Що торік покинув,
Обіцяв ся вернути ся,
Та мабуть і згинув.

Русалки, котрі саме тоді до місяця вилізли грати ся, побачили нещасну і залоскотали її.

Довго, довго дивувались,
На її уроду...
Треті півні: „кукуріку!“ —
Шелеснули в воду.

Ранком із діброви виїхав козак. Спішить ся та радіє на саму згадку, що люба дівчина відчинить йому ворота.

„А, може, вже відчинила
Не мені, — другому...
Швидче, коню, швидче, коню,
Поспішай до дому!“

Нараз побачив її під дубом мертвою.

„Боже ти мій, Боже!“
Кличе її та цілує...
Ні, вже не pomoже!

З розпуки відібрав собі жите. Зібрали ся товариші парібки і подруги дівчини, поховали їх та висипали дві могилі в житі.

Посадили над козаком
 Явір та ялину.
 А в головах у дівчини
 Червону калину.

Отсе зміст першої поеми Шевченка. Але чи годен звичайними словами переповісти те, що зложив такий великий поет у віршах? Ніколи. У нього слова співують, як русалки, ревуть, як Дніпрові води, щебечуть як жайворонок. Він малює перед вами мов на образі, і місячну ніч і весняний ранок і козака, що вертає з далекої дороги. Весь чар української ночі, з її піснями, віруваннями, з коханєм і з безмежною тугою виступає в „Причинні“ з такою силою, що читач не годен йому оперти ся. Чує себе молодим, гарним, добрим, з серцем переповненим охотою жити і кохати. А коли молодість його належить вже до минувшости і коли він ще до того перебуває на чужині, так в душі будить ся туга за всім, що своє і рідне. Дійсно треба не мати серця, щоб не піддати ся великому чарови Шевченкових творів.

*

*

*

29. жовтня ст. ст. року 1838 помер батько відродженої української літератури, Іван Котляревський. Шевченко високо поважав і цинив його твори. Видно се з вірша: „На вічну память Котляревському“.

Сонце гріє, вітер віє
 З поля на долину;
 Над водою гне з вербою
 Червону калину;
 На калині одиноке
 Гніздечко гойдає.
 А деж дів ся соловейко?
 Не питай: не знає!

Та хоть поет замовк, мов соловій, що сьпівав на
руїнах минушини, хоть ми не знаємо куди він від
нас полинув, то память про нього не вмере, бо його
на віки слава осьвітила.

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Такими сердечними словами пращав молодий,
великий поет свого славного попередника, мов рідний
син пращає доброго батька.

* * *

Того самого року написав Шевченко свою першу
більшу поему „Катерина“.

Кохайте ся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами.

Не слухала Катерина ні батька, ні мами. Покохала
москаля, а той, як звичайно москаль, звів єї тай
покинув.

Сидить батько кінець стола,
На руки схилив ся,
Не дивить ся на сьвіт божий:
Тяжко зажурив ся.
Коло його стара мати
Сидить на ослонї,
За сльозами ледве-ледве
Вимовляє донї:
„Що весїлля, доню моя?
А деж твоя пара?
Де сьвітилки з друженьками,
Старости, бояре?
В Московщині, доню моя!
Ідиж їх шукати!

Та не кажи добрим людям,
Що є в тебе мати.

Нешасна донька попросила родичів прощення
і мовчки вийшла з хати. Тай не сама. З маленькою

Катерина чіпляєть ся стремен Москаля.

дитиною на руках. Пішла шукати для себе мужа а для
дитини батька. Довело ся їй зазнати всякого лиха
і холоду і голоду, про сором вже й не згадуй. В до-
розі заскочила єї зима.

Свище полем завірюха:
 Іде Катерина
 У личаках — лихо тяжке!
 І в одній свитині.

На щастє добрі люди змилосердили ся та приняли до хати. Аж ось одної бурливої ночі надїхали Москалі. Катерина, мов безумна, вибігла їм на стрічу. На передї їхав він, єї любий Іван.

„Любий мій Іване!
 Серце моє коханєє!
 Деж ти так барив ся?“
 Та до його... за стремена...

Але він єї відтрутив. Не хотїв пізнати. Дарма, що обіцяла бути для нього не жінкою, а наймичкою. Дарма, що пригадувала, яку жертву для нього принесла, стаючи покриткою. „Возьміте проч безумную!“ — крикнув на своїх вояків. Тодї вхопила ся останнього промінчика надїї — побігла в хату по маленьку дитину. Думала — батько не кине рідного сина. Та заки вернула з маленьким синком на руках, його вже не було.

„Утік!... нема!... Сина, сина
 Батько одцурав ся!“ —

кричала в розпуці. Не могла переболіти такого удару. Побігла в яр і кинула ся в полонку.

„Прийми, Боже, мою душу,
 А ти — моє тіло!“
 Шубовсть в воду!... Попід ледом
 Геть загуркотїло...

Дитина підросла і стала дідоводом. Одного разу, коли з кобзарем відпочивали біля шляху, надїхала карита. В кариті пан і паня. Паня подала милостиню. Пан відвернув ся. Пізнав у хлопчині-поводаторі свого рідного сина.

Сумно стає чоловікови на душі, коли читає тую прегарну поему. Люди виведені ту, мов живі. Батько, матір, нещасна Катруся і той, хто єї до такого лиха довів — москаль. Нема ту нічого видуманого, нічого до правди неподібного. Так дієть ся нераз у сьвіті. „Але так неповинно діяти ся!“ — відзиваєть ся до вас якийсь внутрішний голос. — Чоловік не звірюка, він має душу, повинен розуміти, яку кривду робить своему ближньому“.

Шевченко стає ту голосом совісти, в одній з найболючійших справ. Його „Катерину“ кождей не тільки радо прочитає, бо вона написана гарно, щиро і правдиво, або як то кажуть реально, але також застановить ся над нею і подумає собі: „Господи! кілька то лиха на сьвіті творить чоловік чоловікови“.

„Катерина“ убагороднює читача.

* * *

Інакше „Тополя“.

Полюбила чорнобрива
Козака дівчина,
Полюбила — не спинила:
Пішов, тай загинув.

Любила його і не могла забути; тужить.

Минув і рік, минув другий, —
Козака немає,
Сохне вона, як квіточка, —
Мати не питає.
„Чого вянеш, моя доню?“
Стара не спитала,
За сивого, багатого
Нищечком єднала.

Але дівчина не хотіла ані багатства, ані вигоди,

она свого милого не могла викинути з пам'яті. Пішла до ворожки.

„Бабусенько, голубонько,
Серце моє, ненько!
Скажи мені ширу правду,
Де милий серденько?“

Коли здоров, то най зараз прибуде, а коли нема його між живими, то зроби, щоб до дому не вернути, бо там старий жде із старостами.

Ворожка послухала бідної дівчини, дала їй зілля, дівчина напилася тричі коло керниці і перемінила ся в тополю.

По діброві вітер вие,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

Тяжко представити ширу і вірну любов гарнішими словами та пишнішими образами, як зробив се Шевченко в „Тополі“. Се така любов, що доводить чоловіка до безтями — перемінює в дерево — чоловік деревіє.

І стоїть тая тополя сама одна, тонка і висока, якби хотіла заглянути за край світа, чи нема там єї милого. Се одна з найкрасших поем любови, які тільки є в світовій літературі, а при тім така наскрізь українська, так наскрізь проникнута духом нашої народньої поезії, що нічо подібного нігде не знайдете, хоть про переміни людий в дерева і квіти розказували собі вже навіть старинні народи.

„Катерина“, се твір реальний, „Тополя“ романтичний. Оба засновані на темі любови і тої великої кривди, яка дієть ся обманутим та покинутим дівчатам.

Тая кривда жіночого серця лежала Шевченкови завсїгди дуже на серці. Він нераз ще буде впоминати ся о права дївчини, матери, жінки.

* * *

Та від сих важних питань теперішности Шевченко вже з початком своєї літературної праці радо звертав ся в минувшість, в ті славні часи, коли „в Україні ревіли гармати“, коли то наші славні

„Запорожці
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу, і волю, —
Минуло ся: остали ся
Могили по полю!

Таким смутком за славною минувшиною проникнуті: „Іван Підкова“, „Перебендя“, „До Основяненка“, „Тарасова ніч“.

Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеть ся;
Було колись — панували,
Та більше не будем...
Тої слави козацької
По вік не забудем!

Україно, Україно!
Ненько моя, ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Завяне серденько.

Поет в тих перших історичних поемах не роздумував над тим, чому розвіяла ся наша козацька слава, мов вітер по широких степах України, чому втратили ми і Січ і Гетьманщину, чому обсіли нас чужинці, як гайворонє обсідає побоєвище, чому опинили ся ми в соромі та в біді, в чужій, тяжкій неволи, — він

видів тільки, що так є, його молоде серце боліло, тужило і з жалем згадувало колишні красші і лучші часи. Перші історичні поезії Шевченка, се пориви молодого і горячого серця до велечі і слави, се плач сина на могилі нещасливої матери-вітчини. На роздумуване єї гріхів і промахів нема ту місця. На се прийде

Бють пороги; місяць сходить...

пора пізнійше, в дозрілім мужеськім віці.

Сидить ворон на могилі,
Та з голоду кряче...
Згада козак Гетьманщину,
Згада, тай заплаче.

Так згадував єї і оплакував в піснях Тарас Шевченко.

Інакше дивив ся він на Гайдамаччину, на той кривавий народний рух з 1768 року, коли то українські селяни, доведені ріжними кривдами і насильством до розпуки, а до того ще підбурені московськими попами, підняли ся під проводом Залізняка і Гонти і кинулись на своїх гнобителів. Поплило тоді багато крові і поплила вона надармо.

Та сама Москва, що підбурила бідний нарід до кривавого бунту, помагала його пізнійше гасити. Росія післала військо, підступом зловили Залізняка і Гонту і страшно їх покарали. Почали ся екзекуції. Народ вішали, четвертували, для постраху відтинали людям руки, або обрізували уха. Росії того тільки й треба було. Вона, ніби то вдає нашого приятеля, а тимчасом де тільки може і як може, нищить нас і руйнує. На такій то, бачите, грізній основі виткав Шевченко свій найбільший образ, поему „Гайдамаки“. Ось її зміст.

Жидівському наймитови Яремі надокучило Жидам воду носити, попращав ся з своєю любкою, Оксаною. донькою титаря з Вільшани і пристав до Гайдамаків. Тимчасом конфедерати напали на коршму Лейби, в котрого служив Ярема, а жид, щоб спекати ся не-прошених гостей, повів їх на титаря; у нього, казав, є багато гроший.

Конфедерати

Кричать до титаря: „Хоч жить?
Скажи де гроші!“

Той мовчить.

Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили: нема,
Нема ні слова.

— „Мало муки,
Давайте приску! Де смола?
Кропи його!...“

Коли Оксана вернула з пращаня з Яремою, застала батька неживим. Його замучено. Зімлілу Оксану забрали конфедерати з собою. Та Ярема визволив її з панського будинку і завів у чернечий монастир в Лебедин.

Через тиждень в Лебедині
У церкві співали:
„Ісаія ликуй!“ В ранці
Ярему вінчали...

А вечером пішов на дальшу криваву борбу.

Минають дні, минає літо,
А Україна, знай, горить,
По селах плачуть голі діти:
Батьків немає. Шелестить
Пожовкле листя по діброві,
Гуляють хмари, сонце спить,
Ніде не чуť людської мови;
Звір тільки вие, йде в село,
Де чує трупи“.

Гайдамаки підступили під Умань, добули його і счинили страшенну різанину. Не щадили нікого. Навіть своїх синів не пощадив Гонта. Убив їх власною рукою за те, що покинули батьківську віру.

„Сини мої, сини мої!
На ту Україну
Подивіть ся! Ви за неї —
Й я за неї гину.
А хто мене поховає?
На чужому полі,
Хто заплаче надо мною?
Доле моя, доле!“

Так заводив безталанний Гонта, копаючи власними руками яму для своїх синів. Немов прочував і свій власний скорий а сумний кінець. Незабаром гайдамацький бунт пригашено і огонь залито кровю.

А тимчасом стародавню
 Січ розруйнували:
 Хто на Кубань, хто за Дунай,
 Тільки і остались,
 Що пороги серед степу,
 Ревуть, завивають:
 „Поховали дітий наших,
 І нас розривають!“

Страшний, дуже страшний образ змалював Шевченко в своїх „Гайдамаках“. Кров, зойк, пожари! Чисте пекло. Та не думайте, що малював його поет, тому, бо сам любив такі жостокі вчинки. Ні. Він, немов бояв ся, щоби хто зле не зрозумів його поеми і тому написав передмову (вона поміщена на кінці „Гайдамаків“), в котрій між іншими каже: „Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись...“. Отже не тому, щоб заохочувати читачів до кривавих вчинків, лише щоби показати їм, як тяжко помилялись ся їх предки, написав Тарас свою страшну поему.

І справді, тяжко, дуже тяжко помилялись ся наші предки. Мали свою державу, велику і могучу, але втратили її через безнастанні свари та колотнечі князів. Мали свою Січ, твердиню волі і школу хоробрости, та не вмiли зробити її нездобутою, мали Гетьманщину та не знали її ціни. Не розумів нарід, що за волю, за свою власну державу треба ставати однодушно і одноцільно, що власне добро треба нераз посвяти для добра загального, що не треба слухати лукавих підшептів ворога, лиш іти за голосом розуму, досвіді і народної совісти, а розпуки треба вистерігати ся, як злого духа, бо вона до доброго не веде. До борби ставати тоді, коли єсть надія на побіду.

Єднатись, освідомлюватись і кріпити ся, духово і фізично, бо головою муру не перебеш.

Великі гріхи наших предків, а не дай Боже, щоб і за наші мали колись наші нащадки терпіти!

* * *

„Гайдамаки“ вийшли окремою книжкою 1841 року в Петербурзі. Перед тим, 1840 р. вийшов „Кобзар“, в котрім поміщено 8 творів: „Перебендя, Катерина, Тополя, Тарасова ніч, Іван Підкова, Думи мої, До Основ'яненка і На що мені чорні брови“. Шевченко став славним. Тай варт був слави! Нема і не було ніколи цінніших книжок для українського народу над отсі. В них ціла Україна, велика і красна, богата і славна а прецінь така нещаслива. Минувшість перелітає перед нашими очами як весняна буря, а теперішність являєть ся, як довга, нудна, осінна ніч. Там були блискавиці і громи, горіли села і тріщали хаті, люди гинули в страшнім нелюдськім завзятю, а тут холод і голод, кнут і шлия, щоденна тяжка праця і щомінутна кривда, — доля худоби, а не чоловіка.

Красу і горе рідного краю, біду і кривду рідного народу змалював Тарас такими сильними, простими і щирими словами, як ніхто і ніколи. І треба було родити ся без серця, щоб прочитати Його сьвяті слова і не зворушитись, не здрігнути ся на вид тої кривди, яку нашому народови творили і творять його гнобителі. Треба було вбити в собі останки совісти, щоб не сказати: так робити не вільно! Треба було задубіти і задеревіти до решти, щоб дальше сидіти і на то всьо дивити ся байдуже.

Тож у кого з тодішних Українців лишила ся була хоть дрібка совісти, той брав собі до серця поетові слова.

„Прецінь і я — думав неоден — син української землі й українського народу, якже мені дивити ся на його злидні й горе! Треба прокинутись зі сну, треба послужити рідному ділу. Просьвітити нарід, дати йому права, показати стежку, котрою другі народи пішли до щастя, се святий обовязок чесного чоловіка“. Таке то чудо вчинили Шевченкові перші твори!

* * *

А тимчасом він дальше вчив ся, читав, роздумував над минувиною і теперішністю України і дальше писав свої прекрасні вірші.

В недокінченій поемі „Черниця Маряна“ виспівав ширу, горячу любов багатой дівчини Маряни до бідного парібка Петруся.

„Оддай мене, моя мамо,
Та не за старого, —
Оддай мене, моє серце,
Та за молодого!
Нехай старий бурлакує,
Гроші заробляє,
А молодий мене любить,
Долі не шукає“.

Але мати, забула як сама може колись кохала і відповідає холодно:

„Дочко моя, Маряно!
Віддам тебе за пана,
За старого, багатого,
За сотника Івана“.

В „Утоплений“ представив иншу, горячу і неповздержливу любов старої жінки до парібка, котрого кохає єї донька Гануся. Із заздности залюблена мати топить свою доньку. З тої пори чистий ставок заріс

осокою, люди обминають його, дівчата боять ся ту купати. Тільки іноді, в ночі, випливає з глибоких филь утоплениця — мати.

Страшна, синя, розхрістана,
 І в мокрій сорочці;
 Мовчки дивить ся на сей бік,
 Рве на собі коси...
 А тим часом синя філя
 Ганусю виносить;

. . . . .
 І ніхто не знає
 Того дива, що творить ся
 Серед ночі в гаї.
 Тільки вітер з осокою
 Шепче: „Хто се, хто се
 Сидить сумно над водою,
 Чеше довгі коси“.

Та незабаром від отсих пісень любови поет вертає знова до історії рідного краю.

В „Гамалії“ розкрив Тарас перед нашими очами величавий образ козацького походу на Царгород, щоб увільнити братів-козаків, котрі сиділи в тяжкій, турецькій неволі.

Вони просили Бога:

„О милий Боже України!
 Не дай пропасти на чужині,
 В неволі вольним козакам!
 І сором тут, і сором там:
 Вставать з чужої домовини,
 На суд Твій праведний прийти,
 В залізі руки принести,
 І перед всіми у кайданах
 Стать козакові!...“

Бог вислухав їх щирої молитви. Надплили козаки, звели з Турками бій і визволили своїх братів з неволі...

Давно те діялось, а прецінь молитва козаків-невольників зворушує нас ще й нині до сліз, бо всі

Гамалія.

ми на суд праведний встанемо з чужої домовини і перед лицем цілого світа явимо ся в кайданах, ми, що колись мали свою волю і славу...

В „Розритій могилі“ починає поет застанов-

ляти ся над причинами нашої неволі. Він бачить, як степи запродано чужинцям і як москаль розриває наші могили і кидає перший, страшний докір тим, що Україну піддали Москалеви.

Такі самі думки навіває на нього вид Чигирина, та поет потішаєть ся надією, що зі свого слова він викує новий леміш до старого плуга. Тим новим плугом з'оре старий переліг і засіє сльозами, з котрих виростуть обоюдні ножі, розпанахають гниле серце, вицідять з нього сукровату кров а наллють живої, козацької.

Може, може... а між тими,
Між ножами — руга
І барвінок розіветь ся,
І слово забуте,
Моє слово тихе, сумне,
Богобоязливе
Згадаєть ся, —

*

*

*

Бачимо, що поет дивить ся тепер на українську справу трохи інакше. В перших поемах він радо поринав думками в бурливу минувшість рідного краю, радо думав о козаках і їх гетьманах, о козацьких походах, о тій колишній славі, що мов сон минула. Мав літ двацять і кілька, сидів здалека від рідної землі — якже не думати про неї і не тужити за тим, що було, а минуло. Але року 1843 поїхав на Україну. Виїхав кріпаком-льокайчуком, а вертав чоловіком вільним і славним, котрого всі радо і сердечно витали. „Був у Межигорського Спаса і на Хортиці був і скрізь був — і все плакав...“. Плакав, бо що колись для молодого недосвідченого хлопця було звичайною появою, то тепер для чоловіка дозрілого, образованого і сво-

бідного являло ся чимсь страшним, нелюдським і неімовірним. Закріпощене народу вражало його тепер багато, багато сильнійше як колись і тому він почав призадумувати ся над причинами того страшного лиха в давнину і під теперішню хвилю.

* * *

Вислідом тих роздумувань єсть одна з найсильніших поем Шевченка — „Сон“.

Поетови снить ся, що він летить понад землею.

Он глянь, — у тім раї, що ти покидаєш
Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, — бо нічим обуць
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину, —
Єдину надію! — в військо оддають,
Бо його, бач, трохи... А он-де під тинню
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.

А там — „покритка попід тиню
З байстрам шкандибає, —
Батько й мати одцурались,
Й чужі не приймають,
Старці навіть цурають ся...

В дальшій мандрівці бачить людей закованих в кайдани, як з нор виносять золото, „щоб пельку залити неситому. То каторжні!... А за що? Те знає Вседержитель;“

І знов лечу, земля чорніє,
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлю ся: хати над шляхами, —
То город із стома церквами;
А в городі, мов журавлі,
Замуштрували москалі.

Столиця... І поет з незвичайною силою уяви і дотепу малює всю погань і гніль двірського життя, в котрім затратило ся до останка не тільки почуте народнього достоїнства, але й людської гідности. „Землячок з цинковими гудзиками“, себто помосковщений Українець урядник, помітує рідною мовою і жадає хабаря. Пани пузаті й пикаті, мов кабани годовані, штовхають ся і обливають ся потом, щоб стати ближше царського престоло, того престоло, від котрого на Україну потекли потоки кривди і насильства. Який страшний упадок!... Аж ось всі повставали „ніби безязики, анї шелень!“ Цар з царицею довго похажали і щось нишком говорили з собою. А далі — цариця сіла на дзиглику, а цар підійшов до найстаршого з прислужників та

— „В пику
Його як затопить!
Облизав ся неборака,
Та меншого в пузо —
Аж загуло!... А той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той — меншого,
А менший малого,
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом
Як кинець ся по улицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити,
Та верещать, та як ревнуть:
„Гуля наш батюшка, гуля!
Ура! ура! ура-а-а!“

Трудно в однім невеличкім образі яркійше та нагляднійше змалювати всю гидь тодішньої самодержавної системи.

Від царського двора полетів поет даліше оглядати місто, збудоване на кістках козацьких.

Видів пам'ятник Петра Великого, збудований Катериною, на котрім представлено царя на розгуканім коні і з витягнуною рукою, якби весь сьвіт хотів загарбати. На пам'ятнику напись: „Первому Вторая“.

Се той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
Кати, кати, людодіди!
Наїлись обоє,
Накрали ся! А що взяли
На той сьвіт з собою?
Тяжко, тяжко міні стало,
Так, мов я читаю
Історію України“.

І з грудий поета добуваєть ся неначе глубокий стон страшний проклін:

Весели ся, лютий кате,
Проклятий, проклятий!

Тимчасом робить ся день. Люди спішили на заробітки, москалі на муштру, а заспані дівчата вертали домів з поганої нічної роботи.

„Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти“.

І на те треба було такої кривди, таких мук, стільки сліз і крови! На те, щоб збудувати новий Вавилон.

„Людодіде, змію!“

А даліше почали йти урядники до своїх урядів. Між ними багато наших — Українців. Тії

„По московськи так і чешуть,
 Сьміють ся та лають
 Батьків своїх...“
 „Пявки, пявки! Може батько
 Остатню корову
 Жидам продав, поки вивчив
 Московської мови!...
 Україно, Україно!
 Отсе твої діти,
 Твої квіти молодії
 Чорнилом політі,
 Московською блекотою,
 В німецьких петлицях
 Замучені. Плач, Вкраїно,
 Бездітна вдовице!“

„Сон“ се великий акт обжалованя темного російського царства за теперішні і минувші кривди України на суді історії. Той суд не скінчив ся. Винників не покарано. Вони до старих гріхів додають нові і глузують собі з законів справедливости. Тяжкі провини лежать на совісти царів-людоїдів і всіх кривдителів України. Але і ми не без гріха. Чогож українські пани пхали ся в царські урядники, пощо приймали титули й ордери, чому забували рідну мову, чом не боронили бідного, покривдженого народу?

Поет, як бачимо, дивить ся тепер на народну справу більше критично і виступаючи в обороні волі і правди не щадить гірких слів докору також для народних перевертнів та запроданців. На жаль не оден з тих докорів можна ще й нині повторити, бо ще й нині лучають ся такі, що за марний юдин гріш продають свою вітчину.

Шевченків „Сон“ не є сном а сумним образом прикрої дійсности.

*

*

*

Від того образу повернув ся поет думками до величавої творчости чеського великого діяча Івана Гуса, котрий заслужив ся чимало для рідної мови, науки, поезії і взагалі для народньої справи в борбі Чехів з Німцями. За тую справу і за свої ідеї він віддав своє жите. Не хотів відкликати своїх наук (жадав реформи церковної) і за се собор засудив його на смерть. Спалено Гуса на кострі 1415 року.

Поема Шевченка „Єретик“, або „Іван Гус“, хоть не зовсім згідна з історією, має значіне як сильний і прихильний голос Українця в обороні вільнодумних Чехів перед німецькою силою. Шевченко розумів, що то значить кривда, що гнет одного народу над другим і тому так прихильно і сердечно відізвав ся про Гуса. Свою поему присвятив славному чеському ученому Шафарикови, котрого просить, щоб прийняв тую думу про великого мученика.

А я нишком
 Богу помолю ся,
 Щоб усі Славяне стали
 Добрими братами
 І синами сонця правди.

Значить ся — поет пролетівши у „Сні“ понад Україною і Росією та розглянувши всі кривди і горе, яке там Москалі Українцям творять, поплинув думками в славянщину і дійшов до переконання, що для славян єсть тільки одна можлива розвязка — ідея братерства. Не стреміти до того, щоб славянські ріки зіллялись в московськїм морі, лиш полюбити друг-друга, пізнати правду і жити як добрі брати. Якже неподібне Шевченкове славянофільство до тої любови брата славянина, котрою перед сьвітом величають ся Москалі,

а в себе дома немилосердно знушають ся над Українцями та над Поляками. Фарисеї!

* * *

З далекої мандрівки до Потербурга у „Сні“ та до Констанци в „Гусї“ вертає поет незабаром на рідну землю і пише прекрасну поему „Невольник“.

„Ще на Україні веселі
І вольнії пишались села
Тоді, як праведно жили
Старий козак і діток двоє;
Ще за Гетьманщини старої
Давно се діялось колись“.

Ті діти то Стефан і Ярина. Стефан був сиротою, приймаком. Анї він, анї Ярина об тїм не знали. Росли, як брат з сестрою. Що йно тоді, як прийшов час післати Стефана в Сїч, щоб пізнав трохи сьвіта, розкрив старий батько перед ними отсю тайну. Поїхав Стефан, дослужив ся на Сїчи чести і слави, але підчас одного морського походу, буря затопила козацькі байдаки і Степан дістав ся до турецької неволі. Хотів утічи, дігнали і вилупили очи. За якийсь час пустили на волю. Через Балкан прямував осліплений козак у свою рідну Україну. Та на тихому Дунаю довідав ся, що Сїч зруйнована і що частина сїчовиків стала на Дунаю Новим Кошем. Довідав ся, що запорожські степи поділені а люд відданий панам в неволю. Козацька старшина перебрала ся в російські фракци і пудровані перуки і як собаки лиже царицені патинки.

Я щасливий,
Що очей не маю, —
Що нічого того в сьвітї
Не бачу й не знаю...

Невольник; прашане Степана з Яриною.

говорив у превеликім горю Степан. З козака став кобзарем. Ходив по селах та співав добрим людям про славі вчинки козаків-лицарів. Аж отсе на самі Зелені съята в неділю зайшов у рідне село. Пізнала його Ярина і хоть сліпий одружила ся з ним, бо вірно його кохала... Такий зміст Шевченкового „Невольника“. Написав поет тую поему підчас другої гостини на Україні в осени 1845 року. Утомивши ся малюнками лиха та горя він душею пірнув у ті давні добрі часи, коли Україна була ще вольною. І з тих часів добув нам таких гарних, чесних і чистих людей, яких тепер тяжко стрінутн. Се старий козак батько, його донька Ярина і парібок-приймак Степан. Дивлячись на них, ви думаете собі: Гей, гей, милий Боже! Які то колись були праві і мудрі батьки, які любячі і вірні дівчата, які хоробрі, негнуті парібки-лицарі. Як гарно і чесно можна було жити на сьвітлі! А чому? Бо була воля. В ній, мов у сонішнім сьвітлі розвивало ся і процвітало жите, наше власне, українське жите. А нині?

Не рветь ся, не плаче
 Поточене старе серце
 І очі не бачать
 Ні тихої хатиночки
 В забутому краю,
 Ні тихої долиночки,
 Ні темного гаю;
 Ні дівчини молодой
 Й малої дитини
 Я не бачу щасливої,
 Все плаче, все гине!

* * *

Безпосередна причина того лиха — похибка Хмельницького. Пощо він завірив Москалеви і віддав Україну

під його царську опіку. Опікував ся вовк вівцею... Шевченко нераз звертаєть ся до Хмельницького зтяжким докором за тую його похибку, не роздумуючи як і чому він єї вчинив.

Містерія „Великий Льох“ відносить ся також до того питаня.

Три душі летять через Суботів і сідають на старій Богдановій церкві, щоб звідси дивити ся, як Москаль буде розкопувати Великий льох. Що йно тоді, коли Москаль всьо з того льоху позабирає, Бог позволить душам улетіти в рай.

Ті три душі, се блуди українського народу. Перша переяславська угода, друга Полтавська битва, а третя часи Катерини.

Нарід вірив, що в Суботові єсть великий Льох, в котрім Богдан Хмельницький закопав свої маетки. Як Москалі той Льох розриють і скарби з нього заберуть, тоді й Україні прийде остатний кінець. Томуж і ті три душі хочуть діждати ся тої хвилини, бо малиби спокій. Не булоб України, не булоб і їм викидів совісти, пішлиб до свого неба.

Не діждавши ся, полетіли в лїс Чуту, біля Старої Січи, а на їх місце надлетіли три вороні — се злі духи трьох народів України, Польщі та Москви. Вони хвалять ся, якого лиха натворили: в Україні незгодою та очайдушністю й короткозоростию, в Москві хабарництвом, безправєм та беззаконїями, а в Польщі марнотравством. Вони змовляють ся, якби то й на дальше не допустити до поправи й гаразду.

Нарадивши ся, полетіли а в Суботів прийшло трьох лірників.

(Один сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Мирянам сьпівати).

Вони не знають чому і пощо Москалі розкопують Великий Льох. Оповідують про те всілякі нісенітницї, а дальше снідають і кладуть ся спати.

Та цур йому!
Лучче полягаєм
Та виспимось! День великий:
Ще будем сьпівати.

Роблять так, як робили Українці в часах Шевченка. Москалі розкопували Україну та роздрапували єї добро, а вони тим не дуже журили ся. З'їмо та виспимо ся, а до роботи нема що спішити ся! День великий.

Розкопали Москалі малий льох і докопали ся не до скарбів, тільки до кістяків в кайданах. А Великого Льоху ще й не дошукались.

* * *

У злуці з „Великим Льохом“ стоїть „Суботів“. І тут Шевченко докоряє Хмельницькому, що віддав Москалеви Україну, думаючи, що Москаль з козаком буде ділити ся добром і лихом. А тимчасом Москалі вивели нас в поле, одурили і обікрали. „Бай-струки Єкатерины сараною сіли“. Сусіди з нас сьміють ся. Та —

„Не сьмійте ся, чужі люди!
Церква-домовина
Розвалить ся, а зпід неї
Встане Україна,

І розвіє тьму неволі,
Сьвіт правди засьвітить,
І помолять ся на волі
Невольничі діти.

* * *

На той час припадає також написане поеми „Наймичка“, можна сказати гимну в честь материнської любови.

Мати покритка підкидає свою дитину. Марка, богатим, бездітним господарям. В якийсь час зголошуєть ся до них на службу. Беруть єї за наймичку. Виховує малого Марка, не говорячи ані йому, ані нікому, що вона не нянька, а мати.

Що йно на смертній постели, коли Марко став господарем і оженив ся, виявила йому цілу правду. Скільки муки перетерпіла скриваючи перед сином, що вона його мати, яку жертву принесла з себе, щоб йому було добре, як тяжко спокутовала свій може поневільний гріх, сего навіть уявити собі не можна. Тільки мати може так великодушно пожертвувати собою, щоби єї синові було добре на сьвіті.

Поет змалював нам прекрасну постать такої доброї матери-мучениці і обвіяв єї поезиєю, мов образ кадилом. Се не жінка, а прямо якесь явище надземське, якась ходяча доброта, хоть притім вона тілом і кровю людина. Змістом і опрацьованєм „Наймичка“ належить до найгарнійших і найцінніших творів Шевченка і в сьвітовій літературі вона мусить зайняти своє, цілком окреме місце.

Шевченко пишучи „Наймичку“ був у самім розцвіті своїх сил і надій а се незвичайно користно відбило ся також на його творі.

* * *

На жаль не трівало се довго. Його арештовано, бо належав до тайного товариства і писав вільнодумні вірші. Особливо неполюбав ся „Сон“ і „Кавказ“. Про „Сон“ була вже мова, а про „Кавказ“ треба сказати на вступі, що се найсильніший і найгорячіший твір в українській літературі.

Саме тоді провадила Росія криваву борбу з Черкесами, котрих землю, а властиво скалисті гори, хотіла підбити. Війна трівала 16 літ (від 1843 — 1859) і забрала великі жертви, бо гірські свободолюбиві народи хоробро боронять своєї волі. В тій війні згинув також приятель Шевченка, Яков де-Бальмен і йому то присьвятив поет найпламенніший із своїх творів. Він звертаєть ся проти царславній Росії, котра видирає свободу народам, на те, щоби їх деморалізувати і винищувати. А робить се удаючи дуже побожну і чесну, з іменем Христовим на устах.

Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті!

кличе поет за тими ширителями московської культури. Йому страшно робить ся на саму згадку, що Христові науки вживають до таких нехристиянських вчинків і він кличе в розпуці:

За когож Ти розпинав ся,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини? Чи, може,
Щоб ми з тебе насьміялись?
Воно-ж так і сталось!
Храми, каплиці і ікони,
І ставники і мірри дим,
І перед образом Твоїм
Неутомимі поклони —
За кражу, за війну, за кров, —

От, бачите, яка то тая цареславна побожність,
от бачите як Москалі просьвічають підбиті народи!
Вчать їх мурувати тюрми і плести вузловаті кнути.
Забирають їм дорогоцінний скарб — волю, а дають
гниль і облуду схудобілого раба. Але не упадайте
духом лицарі волі.

Боріте ся — поборете:
Вам Бог помагає,
За вас сила, за вас воля
І правда сьвятая.

Крізь розпалену ляву сьвятого гніву і обуреня
мерехтять брилянти незломної віри в побіду правди
і справедливости. „Кавказ“ — се наймогутнійша оборона
свободи чоловіка і найголоснійший проклін, кинений
на голову кровожадних деспотів.

* * *

Щоб приготувити свій нарід до борби з неволею
і північною темнотою, котра, мов чорна хмара суне
на Україну, Шевченко пише Дружнєє посланіє до
мертвих і живих і ненарождених земляків.

Схаменіть ся, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивіть ся на рай тихий,
На свою Вкраїну,
Полюбіте ширим серцем
Велику руїну!

Не шукайте щастя між чужими, не будьте пере-
кінчиками, лиш працюйте для добра власного народу
і дбайте про власну вітчину, бо:

„В своїй хаті — своя правда,
І сила, і воля!

Просьвічайте нарід, учіть ся, працюйте і на ми-
нувшість свою глядіть здоровим оком. Не будьте

зарозумілі на нашу бурливу і криваву історію, бо багато в ній гріхів і похибок всіляких.

Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сьміття ваші пани
Ясновельможнії гетьмани!
Чогож ви чваните ся, — ви,
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, як діди ходили?!
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з їх бувало, й лій топили!

Учіть ся, пізнайте правду, любіть вітчину і обніміть найменшого брата-селянина, котрий стогне в страшнім ярмі, народнього і суспільного гнету. А тоді усміхнеть ся заплакана мати Україна.

В „Посланію“ Шевченко стає нашим народним апостолом, котрий учить свій нарід, як йому ратувати ся від загибели. Богато з тих золотих гадок, котрі тут розсипані, приняло ся і стало нашим народним законом. Але не всьо, що в „Посланію“ радив і приказував нам Шевченко, ми вже сповнили. Далеко нам ще до своєї хати і тому треба нам тую поему добре брати собі до серця і робити, як велів нам наш великий учитель.

*

*

*

Настроївши свою бандуру на високу апостольську нуту, пробував Шевченко пересьпівати деякі з Давидових псалмів, тим паче, що псалтира була в нас здавни улюбленою книжкою, а й сам поет знав її від дитини. Вибирав що найгарнійші і найблизше до нашого житя підходячі.

Смирила ся душа наша,
Тяжко жить в оковах!

Встаньже, Боже, — поможи нам,
Встань на ката знову!

Богато поетів пересьпівувало псалми Давидові та пересьпіви, котрі зладив Шевченко, належать до оригінальнійших.

* * *

На саме Різдво 1845 року написав поет невеличку але дуже цінну поему „Заповіт“. Просить у ньому земляків, щоб поховали його над Дніпром на могилі, бо він не хоче відлітати до неба, поки його земляки не півнуть кайданів та не стануть вільним народом.

Що йно тоді він буде міг спокійно відпочати радуючи ся, що і його імя будуть згадувати незлим словом в великій, вільній українській родині.

Одну частину того заповіту сповнено. Шевченко похований на могилі, біля Канева. Але не годить ся забувати про другу часть його завіщання. Його дух чекає тої радісної хвилі.

* * *

Мов вичерпаний і знесилений тими могутними творами (вони вимагали великої праці думки і сильного напину чутя) поет кілька місяців нічого не пише. Працює зате в археологічній комісії та радо малює краєвиди Київщини, котру дуже любив. Аж літом 1846 творить сумну пісню про нещасливу дівчину, котру звів недобрий пан і котра перемінила ся в „Лілею“. Жалуєть ся вона перед королевим цвітом на свою нещасну долю і на людий, що не дали їй дожити молодого віку.

Парою до „Лілеї“ єсть „Русалка“, балада о тім, як мати втопила свою нешлюбну донечку в Дніпрі, як вона перемінила ся в русалку, і як русалки одного

разу зловили над Дніпром тую безталанну маму і залоскотали її.

Не сумний, а прямо страшний єсть зміст поеми „Відьма“.

Сільська дівчина Лукія впала в око панови. Взяв її до покоїв, обстриг, перебрав за хлопця та забрав з собою на війну з Турком. Повила близнята. Пан навіть не глянув на них і викинув з хати. Бідна Лукія забрала діти і степами та тернами добрела на Україну. Батька застала вмираючого. Простив її. Почало ся тяжке та безрадне жите сироти-покритки. Люди гонили її з батьківської хати. Аж приїхав пан і забрав Лукію з близнятами до двора. Там вони і вирости. А тоді лютий пан зробив з донькою те саме, що колись з мамою. Забрав з собою. Лукія збожеволіла. Ходила та страшила людей. Аж пристала до банди циганів.

І сьпівала й танцювала,
Не пила й не їла, —
Неначе смерть з циганами
По селах ходила.

Стара циганка, Маріюлавилічила її; та ще й лікарювати навчила. Лукія пішла в рідне село. Приїхав туди пан. Зраділа, думала, що її дітий привіз з собою. Та детам! Окаянний програв сина в карти, а дочку проміняв за хорта. Сам вернув хорий. Перед смертю казав покликати Лукію.

Прийшла вона
І у ногах стала,
І нищечком за грішного
„Отче-наш“ читала.
Пан неначе прокинув ся,
Глянув кругом себе,
І на неї... тай закричав;

„Не треба, не треба!
 Іди собі!... Або стривай...
 Чи ти не забула?
 Прости мене! Прости мене!...“
 І сльози блиснули
 Вперше з роду. — „Я прощаю...
 Я давно простила...“

Якже нужденним являється сей пан-звірюка супроти бідної, необразованої, а прецінь до такого високого героїзму спосібної селянської дівчини!

Всі кривди і терпіня нещасливих наших покриток, безкарно насилуваних панами, котрі Шевченко висьпівав був у „Катерині“, „Наймичці“, „Лілеї“ й „Русалці“, немов ще раз пригадують ся нам у „Відьмі“.

Се остання поема висьпівана на волі.

* * *

П'ятого цвітня 1847 року Шевченка арештовано, в хвили, коли їхав до Києва, щоб стати учителем малярства в тамошнім університеті. Кілька днів держали його і його товаришів в київськїм арешті, а дальше повезли до Петербурга на допит. Дві неділі тягнули ся ті переслухування, слідства, намови і підмови, щоб добути не то що було, а чого собі поліція бажала.

Шевченко за весь час держав ся кріпко і чесно. В хвилях вільних від допитів, писав вірші; написав їх 13; оден гарнійший від другого; невеличкі, але дорогоцінні перлини. Між ними є „Вечір“ і „Косар“, „За байраком байрак“ і „Мені однаково“.

Садок вишневий коло хати,
 Хрущі над вишнями гудуть,
 Плугаторі з плугами йдуть,
 Сьпівають ідучи дівчата,
 А матері вечерять ждуть.

Правда, яке то просте? Здається, дитина не інакше описалаби маєвий вечір в українському селі. А прецінь, той опис бере вас за серце. Чуєте, як гу-

Вечір.

дуть пчоли і бачите, як встає вечірня зоря. Обдає вачарами й ароматами рідної природи, котру ви, як не любите тепер, так колись, будши молодими й незіпсутими, щиро любили. Щось доброго і гарного

ворушить ся у вашій душі під впливом сего віршика,
висьпіваного великим поетом і з великої туги-любоби
до свого рідного села.

А „Косар“.

По-над полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне і гуде.

Треба бути не тільки великим поетом, але й не-
аби яким малярем і не тільки малярем але й фільо-
зофом, щоб дати такий поважний і грізний образ
косаря-смерти. Треба глибоко дуже глибоко вдумати
ся в нашу минувшість, треба цілим серцем відчути
єї трагізм, і треба бути Шевченком, щоб із своєї
бандури добути таких тонів, як він в тій виїмковій
думці, що починаєть ся словами:

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий...

Аж мороз іде поза плечі коли він каже:

Нас тут триста як шкло,
Товариства лягло,
І земля не приймає...

І треба безмірно, прямо до безтями, любити свою
вітчину, щоб написати таке: „Мені однаково“.

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені!

. . . . .

Та не однаково мені,
 Як Україну злії люди
 Присплять, лукаві, і в огні
 Єї, окраденую, збудять...
 Ох, не однаково мені!

Иншою, але також дуже завзятою змалював опет,
 „Марину“.

Саме вертала вона від престола із своїм любим
 мужем, як над'їхав управитель дібр панських. Побачив
 і забажав Марини для себе. Щоб розділити єї від
 чоловіка, віддав нещасного у москалі. Тоді Марину
 стягнув до двора. Перебрав єї, обсипав дарунками
 і вигодами, але ласки єї не здобув. Що робив — не
 піддавала ся. Тимчасом мати Марини попала в розпуку.
 Одну єї і мала! Цілими ночами сиділа на морозі під
 панським двором та дожидала, чи не вийде донька.
 Аж діждала ся. Вибігла з ножем, окривавлена, безумна.
 Зарізала пана і підпалила двір. Не піддала ся...

Мій Боже милий!
 Даруй словам сьвятую силу —
 Людськеє серце пробивать,
 Людській сльози проливать:
 Щоб милость душу осінила...

Так каже поет на початку поеми, а читач прочи-
 тавши сумну повість про недоступну, нещасливу Ма-
 рину, зітхаючи благає Бога, щоб здійснила ся поетова
 молитва, щоб чоловік чоловікови перестав бути зві-
 рюкою. Хоть від того часу багато дечого змінило ся,
 хоть такої самоволі панів, як колись, тепер вже нема,
 але все таки кілько то лиха чоловік чоловікови тво-
 рить, кільки кривди тяжкої! А воно не повинно бути.
 Великим, дуже великим поетом був Тарас Шевченко!

*

*

*

Слідство провадили генерали Орлов і Дубельт. Вони конечно хотіли викрити якийсь протидержавний заговор, а Шевченка зробити провідником тої небез-

Косар.

печної для царя і Росії змови. Не вдалося. А всеж таки треба було вчіпити ся до чогось. І вчіпили ся до листів тай до віршів. Шевченка покарали за його

небезпечні та обидливі для царя і його родини поезії „Кавказ“ і „Сон“. Царське ухо від коли сьвіт-сьвітом не чуло такого острого слова. І від коли сьвіт-сьвітом не придумано за поезії такої лютої кари, як тепер на Шевченка. Прогнали його з краю в далекі, непривітні степи-пустині, віддали на віки до війська між найгірших злочинців-душегубів і наказали писати й малювати.

Уявіть собі: поетови й маляреви не дозволили висказувати того, що він бачить і чує.

Чи могла бути більше люта кара?

А всеж таки Шевченко дірвав ся якоїсь такої хвилини, що міг написати хоть коротеньку думку, або нарисувати маленький рисуночок. В Орській кріпости пише навіть довшу поему „Княжна“, в котрій представив князя-пана на Україні за панщизняних часів. Пив, гуляв і дівчатам сьвіт завязував. Навіть рідної доньки не пошанував. Звірюка!

. . . . . Час минає,
А потім крик, а потім гвалт
І плач почули із палат, —
Почули сови... І в той час
Скирти і клуня зайнялись, —
І зорі зникли...

Нещаслива княжна докінчила бідолашного житя в монастири.

Родилась на сьвіт, жить, любить,
Сіять Господньою красою,
Вітатъ над грішними сьвятою,
І всякому добро творить,
А сталось ось-як: у черницях
Занапастило ся добро...

* * *

В Орську тогож (1847) року написав ще Шевченко „Іржавець“, „Чернця“ і „Москалеву криницю“, крім дрібних віршів.

„Іржавець“ — се історія чудотворного образу Матери Божої в іржавецькім мурованім храмі. Сей образ возили козаки з собою, як по погромі Мазепи утікли були на Крим і він плакав над недолею України. Образ плакав — а люди?..

„Чернець“ — се славний полковник Семен Палій, котрий на старости літ вступив до монастиря.

Ой високо сонце сходить,
 Низенько заходить, —
 В довгій рясі по келії
 Старий чернець ходить.
 Іде чернець у Вишгород
 На Київ дивитись,
 Та посидіть у-пригорі,
 Та хоч пожуритись.

Козацька душа навіть в монастирі не може знайти спокою.

І тихнуть Божії слова,
 І в келії, неначе в Січі,
 Братерство славне ожива,
 А сивий гетьман, мов сова,
 Ченцеві зазирає в вічі.

Вдарив великий дзвін і старий чернець пішов молити ся за Україну.

В „Москалевій криниці“ представив поет чесного чоловіка Максима. В однім селі жила богата вдова із сином і донькою Катрею. До неї післав сватів бідний наймит Максим і вони пібрали ся. Пощастило ся їм, доробили ся великого маєтку. Тоді

недобрі люди з зависти підпалили Максима. Згоріло добро, а жінка покинула бідного чоловіка і поплен-тала ся з москалями. Саме тоді брали парібків на війну, взяли й вдовиного сина, брата Максимової жінки. Та Максим змилосердив ся над вдовою, виручив її сина і пішов на війну.

Після великої зими
Вернув ся і Максим безногий:
В поході, каже, загубив —
Та срібний хрестик заробив!
Чого він придибав? Нема в його хати,
Ні сестри, ні брата, нікого нема.
Чогож він приплентав? А хто його зна!
Чи чув ти, що кажуть: лекше умирати
Хоч на пожарині в своїй стороні
Ніж в чужій — в палатах!

Щоб лишити по собі памятку викопав за селом
криницю. Там його і знайшли неживим.

Громадою при долині
Його поховали,
І долину, і криницю
На память назвали
Москалевою.

Хто йде, напєть ся води і згадає праведного
Максима.

Отак живіть, недоуки,
То й жить не остине.

* * *

Там також написана „Титарівна“.

Ще за гетьманщини съвятої, тоді як ще борці
по селах ходили убогий безбатченко Микита попросив

у танець богату титарівну. Не пішла, ще й насміяла ся при людях. Засоромлений Микита пішов з села в далеку дорогу і слух по нїм загиб. І з того часу

Чернець.

титарівні щось дивного сталось. Почала тужити за тим самим Микитою, котрого відтрутила від себе. По трьох роках вернув до села, як борець. Богатий, вередливий гуляка.

Дівчата

Аж понедужали за ним:
Такий хороший та багатий!
Уже не бореться ні з ким,
А так собі гуляє
Та вечорами у садочок
До титаря вчащає.

Микита звів титарівну. Прийшла дитина. Титарівна побігла до криниці і на цямрині поставила сина. А Микита виліз із калини тай укинув до криниці тай ще соцькому доніс, що титарівна запропастила дитину. Зійшла ся громада на суд і живцем закопали нещасну титарівну в могилу. Страшно пімстив ся Микита.

Стережітьсь дівчаточка,
Сьміяйтесь з нерівні,
Щоб не було і вам того,
Що тій титарівні.

Ріжні бувають люди на сьвітї. Бувають такі праведники як Максим і такі люті як Микита.

*

*

*

Тяжко, так тяжко, як ніхто терпів Тарас у неволі, але також так гарно і зворушливо як ніхто передав він свої терпіня в своїх безсмертних „Думках“. Се такі скарби нашої поезії, яким нема ціни, се гордощі наші невисказані, се наша потїха і надія.

Тільки великий дуже великий народ міг видати чоловіка, котрий витерпів такі великі муки і передав їх не стонами і проклонами, а безсмертними, надземської краси піснями. Ішов тернистим шляхом, об камінь ранив ноги, з очий спливали кєрвавї сльози, але на

тих кривавих слідах зацвитали якісь невидані доси, небесної красоти квіти-поезії — Шевченкові думки.

Їх треба читати і вчити ся на память, як молитви, бо се молитва великого, дуже великого серця. Переповісти їх не годен ніхто.

* * *

Крім думок написав Шевченко над Аралом кілька інших творів, як ось: „Швачка“, „Ой не пють ся пива меди“, „У неділеньку у сьвятую“, „У Вильні, городі преславнім“, „Сотник“ і „Чума“.

„Швачка“ се пісня про гайдамацькі подвиги Швачки, котрий напав на Хвастів та счинив там велику різню.

„Ой не пють ся пива меди“ — се пісня про смерть чумака у степу.

„У неділеньку у сьвятую“ — се опис вибору гетьмана в преславному місті Чигирині, де громада Одностайне і одногласне вибрала преславного Лободу Івана, лицаря старого брата військового.

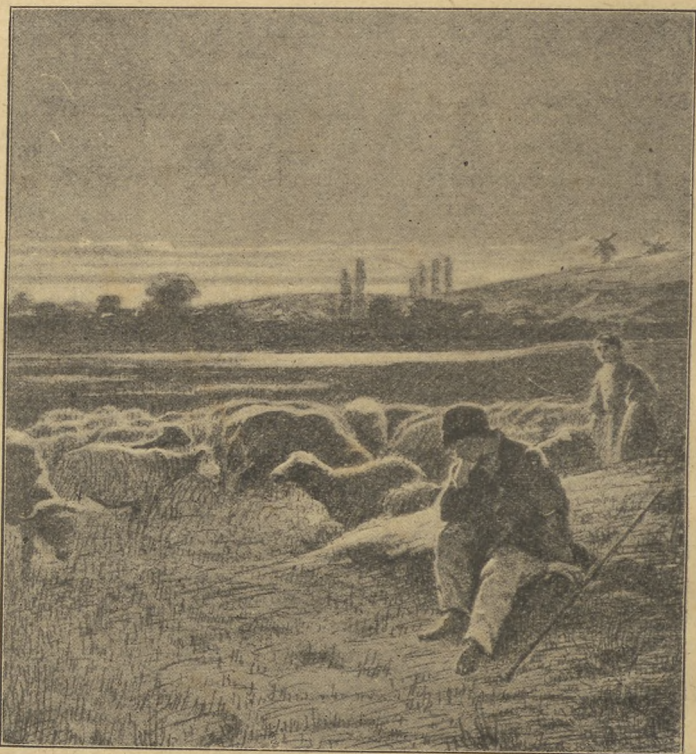
„У Вильні, городі преславнім“ оповідає про нещасливу любов жидівки з графом, як батько тої жидівки вбив сокирою графа, а жидівка за се зарубала власного батька і сама втопила ся в ріці.

„Сотник“ — поема про любов сотника до своєї годованиці Насті, котра любила сотникового сина Петра, богослова. З ним вона й повінчала ся у Києві, а сотник, порозганявши дітий, застиг без догляду під тином.

„Чума“ — грізний малюнок тої страшної недуги.

Між творами написаними над Аралом є ще невеличка поема, що починаєть ся словами: „Якби

тобі довелося в нас попанувати". Се знова оден з тих чорних малюнків насильства панів, економів та паничів над безборонними українськими дівчатами. Молодий парібок пробив вилами панича, котрий на

Мені тринадцятий минав...

лані знущався над дівчиною. За те його вкинули до тюрми а пізнійше заслали в Сибір. По дорозі стрінув ся з весільним походом тої самої дівчини, котру обо-

ронив був перед самоволею панича. Пізнала його, кинула всьо і пішла з ним в Сибір.

Інакше зробив був „Варнак“. Ще молодим парібком вподобав був собі одну дівчину. Так і паничеви впала вона в око. Пустив її покриткою і поїхав геть. На третє літо вертає панич і на саму клечану неділю вінчаєть ся. Тоді варнак, зібравши товаришів, напав на весільний похід і перерізав усіх до одного. З того часу став розбишакою. Аж одного разу вийшов з ножем у холяві з Броварського лісу і побачив Київ.

Сьвятий Київ наш великий!
Сьвятим дивом сяють
Храми божі, ніби з самим
Богом розмовляють.

Перехрестивши ся пішов у Київ та віддав ся у руки властям.

* * *

Року 1848 звеліло висше начальство, щоб гурток офіцерів і відділ вояків вибрав ся з Орської кріпости над Аральське море та розгледів тамошні околиці. Шевченка забрали, як рисівника і він там перебув два роки (1848 і 1849).

Над Аралом написані „Царі“, поема про гріхи царів, жидівських і наших, котру поет кінчить думкою, що „де нема сьвятої волі, добра не буде там ніколи“.

* * *

Над Аральським морем не доглядали так пильно за Шевченком, як в Орській кріпости і тому він там писав доволі багато — особливо думок. А одна красша

від другої. Можна сміло сказати, що таких гарних, щирих, глибоко зпід серця вихоплених думок жаден інший поет не полишив.

Як знаменитий маляр малює в них Шевченко сумовитий, надморський краєвид, серед якого казала йому доля марнувати свої найкрасші літа („І небо невмите“) а думками літає до рідної землі („Здається — кращого немає нічого в Бога, як Дніпро“).

Описує своє гірке, невольницьке жите, нарікає на брак товариства, книжок, на те що знакомі забули про нього і не пишуть, але горе вітчизни все таки кладе висше свого власного.

Погано дуже, страх погано
В отсій пустині пропадать;
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакати, — і мовчать.

Отся тиха згода на неволю, той брак протесту поневоленого народу, то отупінє, яке обхопило весь край — се для поета найбільше і найстрашнійше горе, мука гірша від його власного горя.

Чорніше чорної землі
Блукають люди; повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, повалялись,
Стави буряном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли, —
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть...

Чи може бути страшнійший образ народньої неволі! І такі образи не сходять поетови з гадки; йдуть за ним аж на Арал і затроюють йому жите до решти.

Якже мусів він любити свою вітчину. Якже тужив за нею і як мучив ся на саму гадку, що не побачить її більше!

Заросли шляхи тернами
 На тую Вкраїну —
 Мабуть, я єї на віки,
 На віки покинув!...
 Тяжко мені, Боже милий,
 Носити самому
 Оці думи і не ділити
 Ні з ким, і нікому
 Не сказать сьвятого слова...
 І умерти... О, Господи!
 Дай мені хоч глянуть
 На народ отой убогий,
 На тую Вкраїну, —
 Та не дай мені загинуть
 Отут на чужині!

* * *

Знад Аральського моря перевели Шевченка в Оренбург, щоби там кінчив пляни, які познимав підчас дволітнього походу. В Оренбурзі стрінув був поет декого з земляків і врадував ся чимало. Мешкав собі окремо, не в касарні і взагалі наступила тут деяка полекша в його тяжкім житю.

В Оренбурзі й написав Шевченко знов кілька дуже гарних творів, між ними поему „Петрусь“. З дуже гарною, але бідною панною-хуторянкою оженив ся старий, багатий генерал і повіз єї у Київ. З молодого панєю разом з приданим пішло до генеральського села мале хлопя Петрусь. Весною приїхала до того села з города Києва нещасна жінка генерала, стрінула на стерні Петруся, пригадала собі батьківський

хутір і забрала хлопчика в покої. Дала його до шкіл, виховала й залюбила ся. Їздила до Києва, до Почаєва, де не була, що не робила, щоби позбути ся тої любови — не годен! Отруїла старого. Думала:

Тепер старого поховаю,
А молодого привітаю,
Та буду жить собі та жить,
Петруся-серденько любить...

Та не так воно легко, як думала безталанна генеральша. Почалось слідство. Всі познаки спадали на паню. Тоді Петрусь взяв вину на себе і пішов у кайданах в Сибір.

В Оренбурзі написані також ті сумні, але гарні спомини поета про рідну хату на краю села, про першу його любов до Оксани і про діда, що коло хатиночки бавить кучерявого внука.

. . . . . вийшла з хати
Веселая сьміючись мати,
Цілує діда і дитя —
Прийма на руки і годує
І спать несе...
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне... День погас, —
І все почило. Сивий в хату
І сам пішов відпочивати

* * *

Та не довго трівала отся полегча в поетовій тяжкій недоли. Знайшов ся лихий чоловік, що й того йому позавидував. Написав до Петербурга донос, що в Оренбурзі Шевченкови роблять всілякі пільги і що йому дозволяють писати й рисувати, хоть сам цар зволив вселаскавійше одно і друге заборонити.

І незабаром прийшло з Петербурга, щоб Шевченка арештувати, потрусити і загнати в таку пустиню та під такий догляд, деби він до решти задеревів.

Так воно і стало ся.

Пів року передержали поета в тюрмі, а відтак вислали аж за Каспійське море, в Новопетровський форт, в таку пустиню, де вже не то сьпівати, але й жити не хочеть ся.

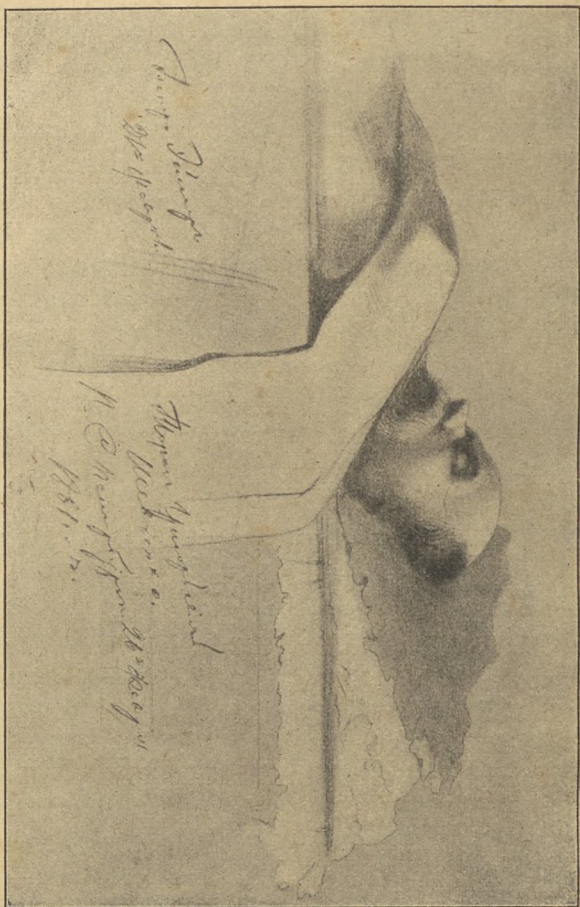
Мешкав у касарни, разом із всілякими вояками-протидисциплінарними та душегубами, що дня по вісім годин муштрували його, щоб з вільнодумного поета зробити воїна царського, а до того приставили до нього ангеланастижника, такого тупоумного москаля, що мов тїнь ходив за ним слід в слід. Раз-у-раз трусив поета сей непрошений опікун та навіть чоботи перешукував, чи не ховає від де, не дай Боже, кусничок олівця та клаптик паперу.

Розуміть ся, що в таких услівях годі було писати. Поет перестав листувати ся, перестав читати книжки, він немов живцем опинив ся у гробі. Так перебув шість літ.

Шість літ творчого життя перечеркнула одним махом варварська, царська самоволя. Кількож творів убито в душі великого поета! Якіж необчислені втрати заподіяно, не тільки нам, але й сьвітовій культурі, бо твори нашого генія, з кожним роком стають ширше звисні і роблять ся спільним добром цілого культурного сьвіта.

Ні, такої превеликої втрати не годен, ані обчислити, ані надолужити, нічим і ніколи — ніхто!

Що йно в маю 1857 року, коли Шевченко довідав ся, що йому буде вернена воля, він забрав ся до дальшої праці для добра української поезії.

Шевченко на смертній постелі.

Переробив свою давнішу поему „Москалева криниця“, змінивши в ній неодноразово.

Ціле оповідане вложив тепер поет в уста старого недобитка-варнака, котрого поет стрінув над річкою Елеком (між Оренбургом а Уральськом). Мав він страшний злочин на своїй совісті і немов, щоби облегчити душу оповів його поетови. Він любив ся в Катерині, а коли вона вийшла за Максима, підпалив їх хату. Катерина згоріла в огні. Мало того, коли пізніше праведний Максим, вибувши у війську замість свого швагра вернув без ноги а з медалею і викопав криницю, він утопив його.

Такеє-то
Сотворив я, сину...
Такого ще не творилось
В нас на Україні,
Та й ніколи не створить ся
На сім сьвіті, брате!...
Всюди люди, а я один —
Диявол проклятий!...

* * *

14. серпня 1857 року, діждавши ся довго дожданої волі, Тарас Шевченко попрощав ся з Новопетровським фортом і на рибальському човні пустив ся морем до вітчизни.

Здавало ся, от-от і побачить свою дорогу Україну. Та детап! Ще й тепер, треба було йому переходити всілякі крутіства та переслідуваня, щоби навіть тої невеличкої решти житя, яка лишала ся перед ним, не пережити по людськи. Його задержано через пів року в Нижнім Новгороді, поки не вияснила ся справа з його увільненем. Тут Шевченко написав своїх „Неофітів“.

Перенесись во время оно,
 Душе моя, і стоном-дзвоном,
 І трубним гласом возгреми
 Із мурів темної тюрми!

писав на початку поеми переносючи нас в тії давні часи, коли в Римі панував цісар Нерон, страшний гонитель Християн.

Тоді в одної матери Римлянки жив гарний син Алькид, єї потіха і надія. Раз той Алькид гуляв собі та забавляв ся з дівчатами в гаю, коли шляхом надійшов сьвятий апостол Петро.

„Благо вам!“
 Сказав апостол утомлений,
 І оргію благословив,
 І тихим, добрим, кротким словом
 Благовістив їм слово нове.

Дармо того вечера чекала мати на Алькида. Він прийняв Христову віру і пішов за сьвятим апостолом. Незабаром сьвятого Петра повісили стрімголов на хресті, а неофітів, себто тих, що прийняли сьвяту віру замкнули в підземній вязниці в Сиракузах. Дармо ходила туди нещаслива Алькидова мати, щоб побачити ся з сином. Не допустили й подивитись. Тимчасом Нерон оголосив себе богом. Викували бронзову статую того страшного цісаря-бога і оголосили, що він буде ласки творити. Зі всіх сторін сьвіта почали йти люди до Риму, щоб поклонити ся новому богови та запопасти від нього добра.

Кого благаєте, благії?
 Раби незрячії, сліпії?
 Чиж камінь милує кого?
 Молітесь Богові одному,
 Молітесь правді на землі,

А більше на землі нікому
Не поклоніться!

Пішла поклонити ся й Алькидова мати. Просила о свого сина і цар-бог вислухав її просьби. Спровадив Алькида до Риму і підчас великого сьвята пустив його на арену між диких звірів. Скервавив ся золотий пісок, арена заревла звірем. Алькидова мати зімліла. Прийшла до себе в ночі і побачила як на колісницях

Із Колізея, із різниці
Сьвятії вивезли тіла,
І повезли на Тибр, — тілами
Сьвятих убитих годувати
Для царського таки стола
У Тибрі рибу.

Виділа як кинули на ріку пошматоване тіло її сина Алькида, дивилась поки не осталося

Живого сліду на воді, —
І усьміхнула ся тоді
І тяжко-страшно заридала,
І помолилась в перший раз
За нас Розпятому.

Стала християнкою...

Таку то величаву поему написав Шевченко на привитанє волі.

Замість хвалити царя освободителя він йому кинув страшну правду в очи, порівнавши його з гонителем Нероном, бо певно, що московського царя мав поет на оці пишучи про страшного римського цісаря. І мабуть, малюючи перших мучеників Христових, думав про тих, що мучили ся за волю і правду в московських тюрмах та вязницях.

А Алькидова мати, чи не подібна вона до української суспільности, що кланяєть ся цареві та вірить в його ласку?

Але прийде пора, коли український народ, як Алькидова мати „усміхнеть ся страшно — страшно заридає“ і піде проповідувати слово правди і волі.

Не багато знайдете в світовій літературі поем, котрі робилиби таке глибоке, потрясаюче вражінє, як Шевченкові „Неофіти“.

Що то за сила мусила бути в тім чоловіці, коли він мимо таких страшних переслідувань, мимо невисказаних мук і терпінь, зберіг в своїй душі так багато огня сьвятої поезії! Який то характер був у нього, що мимо такої кари не вгнув ся і вийшовши з неволі, дальше проповідував слово правди, за котре до неволі попав ся!

Замість поклонити ся перед царським престолом і поцілувати руку царя за ласку, так як робили другі, він кричав у своїх творах: „Безбожний царю, творче зла, Правди гонителю жестокий! Чого накоїв на землі!

А ти, Всевидящее око!
 Чи ти дивило ся з-висока,
 Як сотнями в кайданах гнали
 В Сибір невольників сьвятих,
 Як мордували, розпинали
 І вішали?! А ти не знало?
 І ти дивило ся на них
 І не осліпло?!

(Юродивий).

Дійсно є щось в нашім генію такого сильного і невгнутого, що нагадує мучеників Христових. Він мучив ся за волю і правду України.

* * *

Видно, що сам бачив тую схожість і думками радо летів у перші часи християнства. Під кінець життя написав навіть поему „Марія“, в котрій інакше як церков наказує, по своєму, так як він собі уявив,

звеличав Матір Божу. Материньство, котре Шевченко славив давнійше в „Наймичці“ та в інших поемах, доходить ту до вершка висоти.

Все упованіє моє
 На тебе, мій пресьвітлий раю,
 На милосердіє твоє, —
 Все упованіє моє
 На тебе, Мати, возлагаю,
 Сьвятая сило всіх сьвятих,
 Пренепорочная, благая!
 Молю ся, плачу і ридуаю:
 Возри, Пречистая на їх,
 Отих окрадених, сліпих
 Невольників; подай їм силу
 Твого мученика Сина,
 Щоб хрест-кайдани донесли
 До самого, самого краю!
 Достойно пітая! Благаю,
 Царице неба і землі!

Так молить ся до Матери Божої Шевченко, той самий Шевченко, котрий перед земним царем не хотів заніщо в сьвітї ударити чолом.

Тая молитва повинна вистарчити всім, що хочуть перевернути поетові слова на виворіть — всім людям злої волі, що радіб чисту воду його поезиї сколотити і затроїти її своєю власною злобою, своїм власним брудом.

*

*

*

Ще кілька думок, кілька поезий, між котрими є також перевід частини староруської поеми „Слова о полку Ігоревім“ (найліпший перевід з усіх) і перо вилітає поетови з рук.

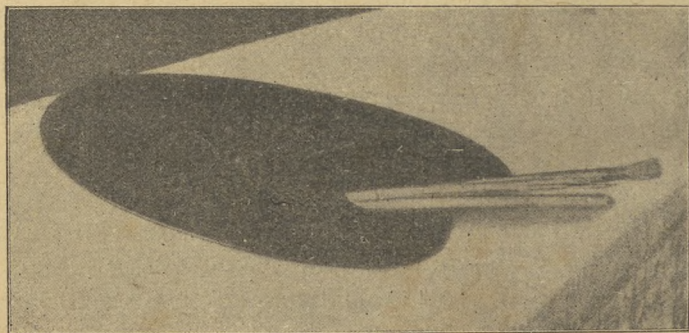
26. лютого (старого стилю) 1861 року умирає Шевченко здалека від рідної землі в Петербурзі, за-

бираючи з собою, хто зна кілька недосьпіваних пісень і недоповіджених слів.

Серце, котре так горячо било ся і боліло, страдаючи за поневолений край і за свій бідний народ, мабуть заспокоїло ся у перве.

Умер поет, лишаючи нам найдорожший спадок, який дотепер маємо, книжку своїх віршів „Кобзар“ і, розумієть ся, тії гадки та ідеї, які у ній містять ся. Се безперечно найгарнійша і найціннійша українська книжка.

Ми єї отсе переглянули, але обовязком кожного доброго Українця є прочитати „Кобзаря“ і то нераз. від першого до останнього слова. В нїм ви знайдете красу нашої землі, веселі і сумні хвилі нашої минувшини, добрі і злі прикмети нашого народу; в нїм побачите, як треба любити свою вітчину, як бороти ся о єї красшу долю, як власне добро і навіть власне жите пожертвувати треба для добра і слави України.

Палета і пензлі Шевченка.

В 1914 Р. ЧЛЕНИ ТОВАРИСТВА „ПРОСЬВІТА“ ОДЕРЖАЛИ:

1. Ілюстрований народний календар Товариства „Просьвіта“ на 1914 р. в обемі 21^{1/2} рк. Ціна 1 К., (за січень, лютий і март).

2. Др Микола Чайковський: Як чоловік зробив з ночі день? (Про освітлене) в обемі 4^{1/2} арк. Ціна 45 сот., (за цвітень і май).

3. Богдан Лепкий: Про Шевченків „Кобзар“, в обемі 4 арк. Ціна 40 сот., (за червень і липень).

Разом одержали члени 3 книжки в обемі 30 арк. друку вартости 1 К. 85 сот.

*Ms. Luowski
1.10.2001 Warszawa
u 24*

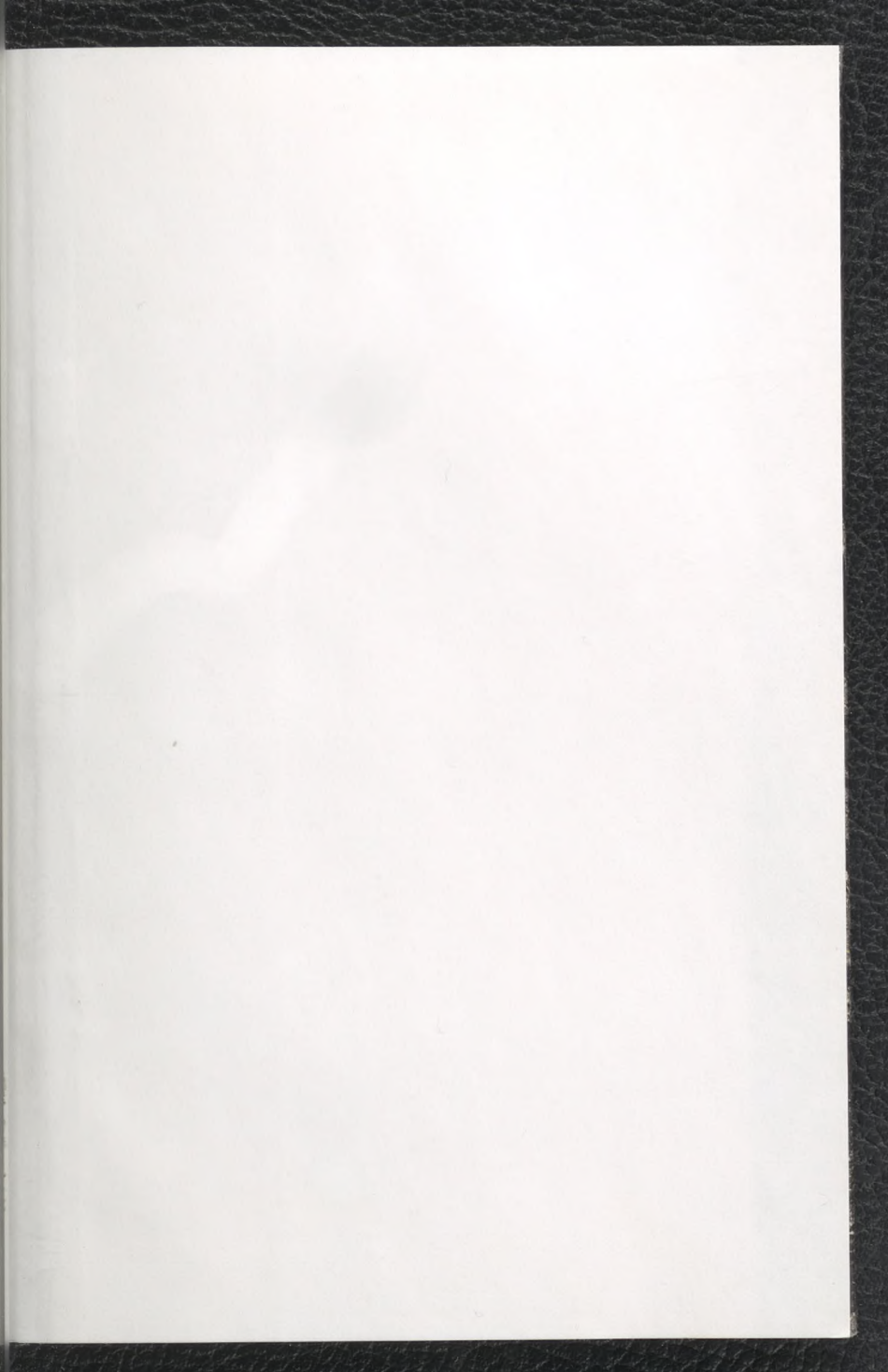
Приймаєть ся передплату на
„ПИСЬМО З ПРОСЬВІТИ“.

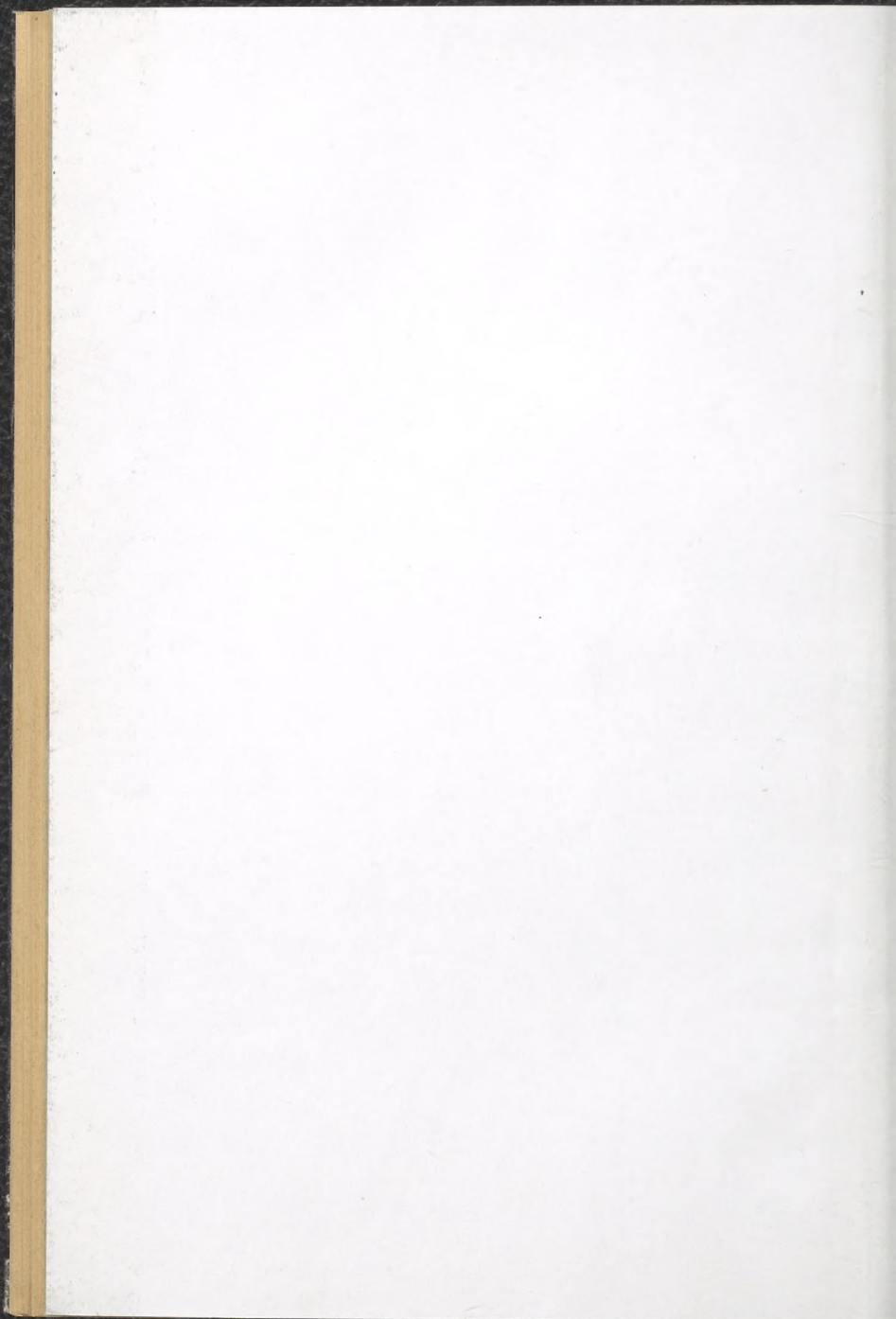
Орган тов-а „Просьвіта“ є необхідним провідником в просьвітно-організаційних справах. „ПИСЬМО З ПРОСЬВІТИ“ виходить раз на місяць в обемі 32 стор. друку і містить: 1) статі в справах організації просьвітної роботи; 2) статі на різнородні теми відносно народної осьвіти і вихованя; 3) огляди просьвітно-організаційного руху на всіх українських землях; 4) огляди просьвітно-організаційного руху серед чужих народів; 5) огляд діяльності Головного Віділу тов-а „Просьвіта“, його філій і читалень; 6) огляд популярних видавництв; 7) інформаційний відділ в справах просьвітно-організаційних. „ПИСЬМО З ПРОСЬВІТИ“ є конечним в руках кожного громадянського діяча і робітника на народній ниві; орган тов-а „Просьвіта“ мусить находити ся в кожній філії і читальні „Просьвіти“, його повинні передплачувати усі інші народні організації.

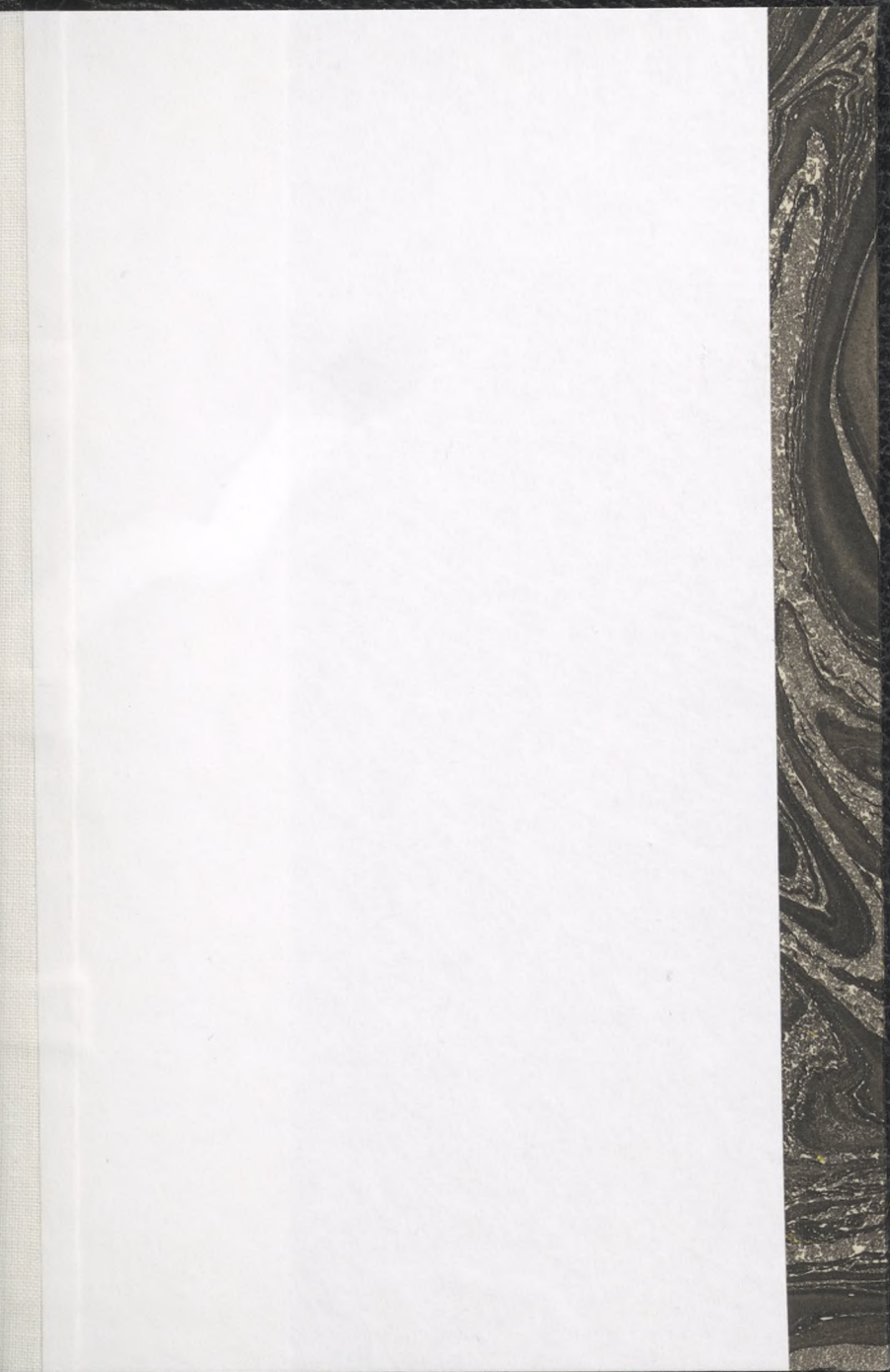
Річна передплата виносить 3 К.

BIBLIOTEKA

NARODOWA

1579375
